İSLÂM MEDENİYETİ ÇEVRESİNDE TÜRK İMAJI

Image of the Turk in the Sphere of Islamic Civilization

Salim KOCA*

Özet

Türklerin İslâm dünyası ile VII. yüzyılın ikinci yarısına doğru başlayan ve XX. yüzyılın başlarına kadar devam eden ilişkilerini "mücadele, hizmet ve hâkimiyet dönemi" olmak üzere üç kısma ayırmak ve bu üç dönemin özelliklerini de kısaca şu şekilde belirlemek mümkündür:

1-) Mücadele dönemi: Bu dönem hâlife Ömer zamanında başlamış (634-644), Emevî iktidarının son zamanlarına kadar devam etmiştir. Bu dönemde Müslüman Araplar İslâm dinine yeni ülkeler ve topluluklar kazandırmak, Türkler de ülkelerini korumak ve savunmak için mücadele etmişlerdir. İki taraf için de son derece yıpratıcı olan bu mücadele, Müslüman Araplar tarafından Türk ülkelerinin bir kısmının fethi ile sonuçlanmıştır. Bu arada taraflar, birbirlerini yakından tanıma ve değerlendirme fırsatı bulmuşlardır.

2-) Hizmet dönemi: Türklerin İslâm devletinde hizmete girişleri Emevî iktidarının son zamanlarında başlamış, Büyük Selçuklu Devletinin kuruluşuna kadar devam etmiştir. İslâm dünyasında "cesaret, kuvvet, kahramanlık ve savaş sanatındaki üstünlükleri ile tanınan Türkler", bu dönemde önce tek tek, sonra gruplar hâlinde İslâm dinine ve İslâm devletinin hizmetine girmişler, özellikle Abbasî ordularının komuta kadrolarını ve hassa birliklerini oluşturmuşlar, daha önemlisi onlar bu dönemde Abbasî Devletini iç ve dış tehlikelere karşı başarıyla savunmuşlar ve korumuşlardır.

3-) Hâkimiyet dönemi: Türklerin Orta ve Yakın Doğu İslâm dünyasındaki hâkimiyetleri Selçuklularla başlamış ve Osmanlılarla devam ederek, aşağı yukarı dokuz asır sürmüştür (1040-1918). Bu uzun dönemde, Türkler, İslâm'ın gaza ve cihat ilkesini yeniden canlandırarak, İslâm dinine ve medeniyetine başta Anadolu olmak üzere yeni ülkeler kazandırmışlar, Hindistan'dan Orta Avrupa'ya kadar İslâm dininin yerleşmesinde ve kökleşmesinde başlıca rol oynamışlardır.

Biz bu yazımızda, Türk komutanlarının ve başkomutanlarının özellikle Abbasî ve Selçuklu dönemlerinde nasıl bir imaj ortaya koyduklarını ele alıp, bu hususta kısa bir değerlendirme yapmak istiyoruz.

Anahtar kelimeler: *Türkler, Abbasî hâlifeleri, Türk gulâmları, Türk komutanları, Türk hassa birlikleri, Sâmerrâ devri, Türk askerî ocağı, Türk kültürünün en büyük temsilcileri: Mete Han, Tuğrul Bey, Sultan Alp Arslan, Sultan I. Kılıç Arslan, Mustafa Kemal Paşa.*

Abstract

It is possible to group the relationships of Turks with the Islamic World, which had begun towards the second hâlf of the 7th century and continued until the beginning of the 20th

century, into three periods as "struggle, service and dominance", and spot the characteristics of these three periods in the way as presented here:

1-) Period of Struggle: This period has begun during the time of Caliph Umar (634-644) and has continued until the last times of the Umawwid dynasty. During this period, the Muslim Arabs struggled to win over new lands and peoples to Islam while the Turks struggled to protect and defend their lands. This struggle, which was extremely weary for both sides, resulted with the conquest of some Turkic lands by the Muslim Arabs. During this period, the struggling sides also got the chance to know and evaluate each other.

2-) Period of Service: The entrance of Turks into the service of the Islamic State began towards the last years of the Umawwid dynasty and continued until the establishment of the Greater Seljuqid State. The Turks known in the Islamic World with their "courage, power, heroism and distinction in the art of war", started to make individual conversions into Islam and enter into the service of the Islamic State during this period, and then continued this process in bigger groups. Especially these Turks formed the commander posts and guard units of the Abbasid armies and more importantly, they successfully defended and protected the Abbasid State against inner and outer threats during this period.

3-) Period of Dominance: The dominance of the Turks in the Middle and Near Eastern Islamic World started with the Seljuqids and continued with the Ottomans, lasting for approximately nine centuries (1040-1918). During this long period, the Turks refreshed the ghaza and jihad principle of Islam; gained new lands, especially Anatolia, to the Islamic religion and civilization while they played a key role at the establishment and settlement of Islam from India to Central Europe.

In this work of ours, we would like to analyze what type of image the Turkic generals and commanders portrayed especially during the Abbasid and Seljuqid periods, while making a short evaluation about this subject.

Key words: *Turks, Abbasid caliphs, Turkish ghulams, Turkish commanders, Turkish guard units, the period of Samarra, Turkish military society, biggest representatives of Turkish culture: Mo-tu Ch'an-yü, Tughrul Beg, Sultan Alp Arslan, Sultan Qïlïch Arslan I, Mustafa Kemal Pasha.*

G i r i ş

Türk tarihine, Türklerin slâm tarihinde oynad klar rol aç s ndan bak lacak olursa, bu tarihi, birbirinden farkl üç dönem hâlinde ele almak, incelemek ve de erlendirmek mümkündür:

1-) Türklerin İslâm dünyası ile mücadele dönemleri (642-750),
2-) Türklerin İslâm devletindeki hizmet dönemleri (754-1040)[1],
3-) Türklerin İslâm dünyasında hâkimiyet dönemleri (1040-1918).

[1] Türklerin Abbasî hâlifelerine olan hizmetleri 1040 y l nda tamamen son bulmam t r. Bu hizmetler, 1258 y l nda Abbasî Hâlifeli inin Mo ollar taraf ndan ortadan kald r lmas na kadar belirli bir oranda devam etmi tir. Bilindi i gibi, son olarak Ba dat' ve Abbasî hâlifesini Mo ollara kar canlar pahas na savunan da yine Türkler olmu tur (Bu hususta geni bilgi için bkz. Ekrem Pamukçu, Ba dat'ta lk Türkler, Ankara 1994).

Birinci dönemde Müslüman Araplar Orta Asya istikametinde geni bir fetih hareketine giri mi lerdir. Amaçlar , slâm dinine yeni ülkeler ve topluluklar kazand rmak, yani slâm dinini yaymakt r. Buna kar l k, Türkler de ülkelerini ve istiklâllerini korumak ve savunmak için Müslüman Araplara kar mücadele etmi lerdir. Bu dönem, Müslüman Araplar n Türk ülkelerinin bir k sm n ele geçirmeleri, Türklerin de slâm dinini ve medeniyetini yak ndan tan malar yla sonuçlanm t r. Türkler, ikinci dönemde, birer birer veya küçük gruplar hâlinde slâm dinine ve Abbasî Devletinin hizmetine girerek, bu devletin korunmas nda ve savunulmas nda ba l ca rol oynam lard r. Üçüncü dönemde ise, Türkler, bugünkü Do u ran'da (Horasan), Yak n ve Orta Do u slâm dünyas na hükmeden devletlerini, yani Büyük Selçuklu Devletini kurmu lard r (1040). slâm dünyas nda Büyük Selçuklu Devleti ile ba layan Türk hâkimiyeti, Osmanl Devletiyle devam etmi ve bu devletin çökmesiyle de son bulmu tur. Dokuz as r süren bu uzun dönemde, Türkler idarî, siyasî ve askerî bak mdan slâm dünyas n n tek ve rakipsiz gücü olmu lar; bütün slâm dünyas na hükmetmi lerdir. slâm dininin fetih ve gaza ilkesini yeniden canland rarak, Türklü e ve slâm dinine yeni ülkeler kazand rm lard r. Daha da önemlisi onlar, bu dokuz as rl k süre içinde slâm dünyas n iç ve d tehlikelere kar ba ar yla korumu lar ve savunmu lard r. Tabiri caizse, onlar bu dönemde, slâm dünyas n n hem kalkan hem de k l c olmu lard r.

Türk tarihi, kültür ve medeniyet tarihi aç s ndan ele al nacak olursa, bu tarihi, yine birbirini takip eden üç döneme ay rmak mümkündür:

1-) Atlı-göçebe Türk Kültürü. Buna Bozk r Kültürü de denilebilir. Bu kültür, Türk dehas n n ve yarat c l n n meydana getirdi i temel de erler ile maddî ve manevî ürünlerden olu mu tur. Onun en önemli özelli i, büyük ölçüde yabanc tesirlerden uzak ve orijinal (özgün) bir karakter ta mas d r.

2-) Türk-İslâm Kültürü. Bu da, slâmî dönem Türk Kültürü olarak adland r labilir. Bu kültür, Türklerin Orta Asya'dan getirdikleri de erler ile slâm dini ve medeniyetinden ald klar yeni de erlerin ve unsurlar n ahenkli (uyumlu) bir ekilde birle tirilmesinden meydana gelmi tir.

3-) Çağdaş Türk Kültürü. Bu kültür, Türk- slâm Kültürünün Bat Medeniyetinin bilimsel yöntemleriyle yenilenmesi, geli tirilmesi ve ça n artlar na uydurulmas ihtiyac ndan do mu tur. Buradaki hedef, Türk kültürünü ça da kültürlerin üzerine ç karmakt r.

Türk kültür hayat n n hiç ku kusuz en önemli olay , Türklerin tarihlerinde ilk defa topluca din ve medeniyet de i tirmeleridir. Bilindi i gibi, Türkler, X. yüzy ldan itibaren baz istisnalar d nda, *"Gök Tanrı*

inancı"nı terk edip, topluca *"İslâm dinine ve medeniyeti"*ne girmi lerdir. Burada özellikle belirtelim ki, Türk topluluklar n n hayat nda meydana gelen bu tarihî geli menin ve de i menin içinde temelleri ve özü daima korunan bir de erler bütünü var olmu tur. Bu temelleri ve özü korunan de erler bütünü ise, *"Türk millî kültürü"*dür. Türk'ü Türk yapan, yani Türk kimli ini ekillendiren Türk millî kültürü de, hem slâm medeniyeti içinde hem de daha sonra girilen Bat medeniyeti içinde korunmu ve devam ettirilmi tir. Türk millî kültürünün yeni medeniyetler içinde yeni ekiller almas ise, kültür hayat n n yeni artlara uydurulmas ndan ve yenilenmesinden ibarettir. Yoksa, kültürün özünü olu turan temel de erler ve özellikler, hiçbir zaman de i mez. Meselâ eski Türk hayat n n en önemli tiplerinden olan *"kamlar"* (amanlar), slâmî dönemde *"evliya veya baba", "alpler"* de *"gazi"* k l na girerek, temel özelliklerini ve fonksiyonlar n yeni medeniyet içinde de korumu lar ve devam ettirmi lerdir.

Türklerin yeni din ve medeniyet ile tan malar n n ba lang c , Türklerle Müslüman Araplar n ilk kar la malar na ve s n r kom usu olmalar na kadar geriye gider. Türkler ile Araplar, slâmiyet'ten önce ise, birbirlerinden uzak ülkelerde ya ayan ve birbirlerini tan mayan iki millet idiler. Aralar nda, temas kurmalar n engelleyen Sâsânî ve Bizans gibi iki büyük devlet bulunmaktayd . Buna ra men Araplar, kom ular Farslar vas tas yla Türklerin askerî nitelikleri, özellikle bu alandaki kahramanl klar hakk nda az da olsa bilgi sahibi olmu lard [2]. Hatta onlar, kendilerine ula an bu bilgileri yazd klar iirlerde dile getirerek, Türklere özel bir ilgi bile göstermi lerdi (e en, 1960: XV, 11-36; Yaz c , 1992: 12).

Türklerle Araplar n temasa gelmeleri ve birbirlerini yak ndan tan malar , Araplar n Müslüman olmalar ndan sonra aralar ndaki en büyük engel olan ran Sâsânî Devletinin ortadan kalkmas yla mümkün olabilmi tir. Hâlife Ömer zaman nda (634-644), slâm dininin verdi i büyük dinamizm ve yüksek inanç gücüyle harekete geçen slâm ordular , 636 y l nda Kaadisiye, 642 y l nda da Nihavend sava yla ran Sâsânî Devletini y km lar; ilerleyerek Kafkaslara ve Ceyhun nehrine ula m lar; burada Türklerle kar kar ya gelmi ler ve s n r kom usu olmu lard r (642). Fakat slâm ordular n n fetih ve gaza faaliyetleri, Türk devletlerinin s n rlar nda durmam , Türk ülkelerinin derinliklerine do ru devam etmi tir. slâm

[2] slâmiyet'ten önce, Türkler ile Araplar aras ndaki sahada, yani bugünkü ran ve Irak topraklar nda bulunan Farslar, her iki milleti de yak ndan tan maktayd lar. Hatta ran Sâsânî Devletinin ordular nda çok say da ücretli Türk ve Arap askeri hizmet görmekteydi. (Togan, 1970: 74). Öyle anla l yor ki, Araplar, Türkleri Sâsânî ordular n n saflar nda sava rken görüp tan m olmal d rlar.

ordular n n ilerlemesi ve istilâs kar s nda Türklerin tepkisi ise, direni ve mücadele eklinde kendisini göstermi tir. Bu direni ve mücadele, bir as rdan fazla sürmü , her iki taraf için de son derece y prat c olmu tur. Bu arada taraflar, birbirlerini daha yak ndan tan ma ve de erlendirme f rsat bulmu lard r. Böylece, dü manca davran lar ve sava lar yerini, yava yava bar a, iyi ili kilere, ticarete ve slâmla maya b rakmaya ba lam t r.

Öte yandan, Müslüman Araplar n Orta Asya istikametinde geni leme ve yay lma faaliyetleri s ras nda, *"Yabgub79igin, Tarhan* (Tarkan=Tarhun), *Tudun, Şad, Afşin, Han, Hakan, İhşid* (Ak- ad)" gibi unvanlar ta yan bölge ve ehir hâkimi Türk beyleri, Toharistan ve Mâverâünnehir'deki hâkimiyetlerini ve te kilâtlar n tamamen kaybetmi lerdir. Ne Kapgan Ka an n 712 y l nda gönderdi i Göktürk ordular n n *"Demir Kapı"*ya (Semerkant-Buhara aras) kadar ilerlemesi, ne de Türgi hükümdar Salur (Su-lu)[3] Ka an n 737 y l ndaki kuvvetli müdahâlesi, Mâverâünnehir'deki Arap hâkimiyetine son verebilmi tir. Aksine, Mâverâünnehir'de ço unlu u So d (Fars) kökenli hâlk[4] ile Türk kökenli askerî kesimin slâmla maya ba lamas , bölgedeki Arap hâkimiyetinin daha da güçlenmesine yol açm t r.

1. Abbasî Devletinin Hizmetindeki Türk Komutanları ve Hassa Birliklerinin İslâm Tarihine Yansıyan İmajları

Araplar, daha ilk kar la malar ndan itibaren Türklerin son derece *"cesur, disiplinli, hareketli, çevik, atak, atılgan, gözü pek, dayanıklı, güvenilir, görevine bağlı, güzel görünüşlü ve gösterişli"* insanlar olduklar n görmü ler ve takdir etmi lerdir. 673 y l nda Ceyhun nehrini a arak, Mâverâünnehir'e bir yürüyü yapan Horasan slâm ordusu komutan *Ubeydullâh bin Ziyad,* bu takdirin bir göstergesi olarak *"iki veya dört bin civarında Buharalı okçu Türk'ü"* kendi ordusunda istihdam etmi tir. Ubeydullâh bin Ziyad, bu birli i Basra'da ayr bir semte yerle tirmi [5] ve her Türk askerini de maa a ba lam t r (Belâzurî, 1987; 2002:596 vd.; et-Taberî, Tarihsiz: V, 298; Y ld z, 1992: VI, 18; Pipes, 1978: 86). Onun bu davran , daha sonra ayn bölgede görev yapan Arap komutanlar na daima örnek ve model olmu tur.

---

[3] Çin y ll klar , Türgi Ka an n n ad n "Su-lu" eklinde kaydetmi tir. A. B. Ercilasun'a göre, bu ad n Türkçe söyleni i "Salur" idi. Salur Ka an da, Dede Korkut Destan ndaki beylerden Salur Kazan'dan ba kas de ildi. (Ercilasun, 2002: 29-33).

[4] Sogd (Su dak) hâlk , Ari rk ndan bir topluluk olup, Ka garl Mahmûd'a göre, bu toplulu un büyük k sm Türk kültürünün etkisiyle XI. yüzy lda Türkle mi tir.

[5] Bu semte, Türk okçu birli inin getirildi i yerin ad na izafeten Buharal lar caddesi denmi tir.

Di er taraftan, Mâverâünnehir'deki mücadeleyi ve hâkimiyeti kaybedip slâm dinine girmi olan Türkler, uzun süre askerî faaliyetlerin d nda kalmam lar; yeni düzen içinde, yani slâm devletinin (Emevî Devleti) ordular nda görev almakta tereddüt etmemi lerdir. Zira Müslüman olan Türkler, Araplar art k yabanc ve dü man olarak görmemekteydiler. Daha do rusu, ortak inanca sahip olmak, Araplarla Türklerin birbirlerine kar güven duymalar n ve yak nl k hissetmelerini sa lam t r. Bundan dolay Türkler, birer birer veya gruplar hâlinde bölgedeki slâm ordular nda yer almaya ba lam lard r. Özellikle, askerlikten ba ka mesle i olmayan Türkler için slâm ordular bir i ve ekmek kap s olmu tur. Böylece, Emevî idaresinin son zamanlar nda (VIII. yüzy l n birinci yar s), Horasan'daki slâm ordusunun saflar na çok say da Türk kat lm t r. Meselâ, Horasan'daki Emevî iktidar na son veren Ebû Müslim Horasanî'nin emrinde *Muhammed bin Sol, Tarhun bin ez-Zâî, Tarhun el-Cemmâl* gibi birçok Türk komutan bulunmaktayd . Bunlardan özellikle Tarhûn el-Cemmâl, Ebû Müslim'in en güvenilir adamlar n n ba nda gelmekteydi (Y ld z, 1992: VI, 19; Pamukçu, 1994: 31).

slâm dünyas nda Abbasî iktidar yla birlikte (750-1258) yeni bir dönem ba lam t r. Bu dönemin en belirgin özelli i, Abbasî hâlifelerinin idarî te kilât kadrolar n Farslara, askerî te kilât kadrolar n da tamamen Türklere açmalar ve Türklerden özel (hâssa ordusu=hükümdar n ahs na ba l özel kuvvet) birlikler olu turmalar d r.

slâm dünyas nda, *"kuvvet, cesaret, kahramanlık, kararlılık ile savaş sanatı ve tekniğinde diğer kavimlerden üstünlükleri"* ile tan nan Türkler, ilk defa hâlife *Mansûr* zaman nda (754-775) *"gulâm"* olarak merkezî slam ordusunda hizmete al nm t r[6]. Hâlife Mansûr öldü ü zaman arkas nda *"40 bin gulâm"* b rakm t r ki, bunlar n büyük k sm n n Türk oldu u muhakkakt r. Ayr ca *Züheyr bin et-Türkî, Mübârek et-Türkî, Hammâd et-*

[6] "Gulâm" sözünün Türkçe kar l "kul, köle"dir. Fakat bu kavram ile kastedilen anlam, her türlü haklardan mahrum "esir, kul, köle" de ildi. Gulâm, belirli bir ya ta (13 veya 14) devlet hizmetine al nm , dinî ve askerî e itimle yeti tirilmi profesyonel ve muvazzaf asker demektir. Bu sistemi burada ayr nt l bir ekilde ele almam z mümkün de ildir. Ancak u kadar n söyleyelim ki, gulâm sistemi, slâm dünyas nda do mu ve geli mi bir sistemdir. slâm dünyas n n d nda buna benzer veya paralel özellikte bir kurum veya te kilât bulunmamaktad r. Bu kurum, slâm dininin yay lmas nda ve savunulmas nda ba l ca rol oynam t r. Tarihî kay tlara göre, gulâmlardan özel birlik olu turma faaliyeti, Abbasîler ile ba lam t r. Sâmânîlerde bir sisteme ba lanm olan bu kurum, Karahanl lar, Gazneliler ve Selçuklularda geli erek devam etmi , Memlûkler (Memlûk sistemi) ve özellikle Osmanl larda da (Kap kulu veya Yeniçeri sistemi) mükemmelli inin zirvesine ula m t r. (Nizâmü'l-Mülk, 1976: 112; 1982: 134 vd.; Ayalon, 1989: 211).

Türkî gibi Türk komutanlar da ayn hâlifenin ve onu takip eden hâlifelerin en yak n adamlar aras nda olup, bunlar devletin en önemli vilâyetlerinde vali olarak görev yapm lard r (Karap nar, 2001: IV, 361. Taneri, 1981: 63)[7].

Mansûr'dan sonra gelen hâlifeler de Türkleri kendi ordular na almaya ve onlardan faydalanmaya devam etmi lerdir. Çünkü Araplar, Emevî iktidar döneminde yapt klar geni fetihler sonucunda büyük bir zenginli e ve yüksek bir refah seviyesine ula m lard . Art k onlar, vatanlar ndan uzak ülkelerde sava mak gibi zor ve me akkatli i lerden uzak durmaya ba lam lard . Üstelik Abbasî iktidar döneminde yap lan seferlerin ve sava lar n Araplar için kazanç ve getirisi de pek fazla de ildi. Öte yandan, ilk as rlarda Araplar n ba ar lar nda büyük rol oynayan slâm dininin evk ve heyecan da, Abbasî iktidar döneminde bir hayli tavsam bulunuyordu.

Abbasî hâlifeleri, ah slar n ve saraylar n koruyan özel (hâssa) muhaf zlar n da özellikle Türklerden te kil etmeye ba lam lard r. Onlar bu davran a iten temel sebep, *Türklerin askerî faaliyetlerdeki üstün yetenekleri, itaatte kusur etmemeleri ile fizikî ve ruhî yapılarının son derece sağlıklı ve sağlam olması idi.* Hiç ku kusuz, Türklerin bu özelliklerini ve imajlar n göz önüne alan Abbasî Devletinin en muktedir hâlifesi *Harunü'r-Reşîd* (786-809), yak n korumas n yapan muhaf z birli inin önemli bir k sm n Türklerden olu turmu tur (Y ld z, 1992: VI, 19; Câhiz, 1967: 29). Çünkü bu büyük hâlife, vezirlik te kilât n elinde bulunduran Fars kökenli kadronun iktidar üzerinde gittikçe etkisini ve bask s n art rmas üzerine, geni bir tasfiye hareketine giri erek, bu kadronun devlet hayat ndaki etkisini ve rolünü büyük ölçüde k rm , tamamen güvenilebilecek bir unsur olarak Türklere yönelmi tir.

Türkler, sadece Abbasî hâlifelerinin muhaf z birlikleri olarak de il, ayn zamanda s n r boylar nda (Türkçe: uç, Arapça: avâs m, sagr, ç. sugur), slâm' n gazâ ve fetih faaliyetlerini yürütmede de ba l ca rol oynuyorlard . Yine Harunü'r-Re îd zaman nda *Ebû Süleym et-Türkî,* Tarsus uç te kilât n n önemli komutanlar aras nda bulunuyordu (Belâzurî, 1978: 174; 1987; 2000: 242 vd.; Taberî, Tarihsiz: VIII, 234).

Görüldü ü gibi, Abbasî ordular nda Arap ve Fars unsurlar n say s ve rolü gittikçe azal rken Türklerin say s ve rolü artmaya ba lam t r. Bunlar, hiç ku kusuz, gulâm olarak saraya al n p, yeti tirildikten sonra slâm ordular nda görevlendirilmi Türklerden olu mu tur.

---

[7] Hâlife Mansûr'un en güvenilir adam olan Hammâd et-Türkî, Ba dat' n kurulmas nda görev alarak, ba l ca rol oynam t r.

slâm ordular nda gulâm olarak hizmete al nmak, Türk gençlerinin manevî hayatlar nda hiçbir olumsuz etki yapmam t r. Çünkü Türk komutanlar n n ve Türk hassa birliklerinin askerî faaliyetlerde elde ettikleri ba ar lar ve gösterdikleri ola anüstü yetenekler, onlar n a a l k duygusuna dü melerini önlemi tir. Daha da önemlisi Türkler, askerî alanda yeteneklerinin ve üstünlüklerinin daima fark nda ve bilincinde olmu lard r. Öte yandan onlar, belirli bir rütbeye sahip olmadan bile di er askerlerin üzerinde büyük bir itibar ve ilgi görmü lerdir.

Türklere göre, basit bir gulâm olarak hizmete al nmak, onlar n özellikle emîrlik (komutanl k) rütbesine yükselebilmeleri için bir basamak veya atlama tahtas görevi yapm t r. Devrin tarihçisi Mübârek âh, **"***Yabancı bir ülkeye giden garibi fena âkıbetler bekler. Bunun aksine Türkler, İslâm ülkelerine ulaştığı zaman, orada takdir ve saygı görür; emîr ve ordulara komutan olur"* eklinde yapm oldu u bir tespit ile bu durumu aç kça ortaya koymu tur (Rasonyi, 1970: 64). Arap co rafyac s Kazvinî de, *"Türklerden biri gulâm olduğu zaman efendisinin askerine komutan olmakla yetinmez; efendisinin elinden hükümdarlığı alıp yerine geçmek ist*er" diyerek, bu hususta daha da ileri gitmi tir (e en, 1985: 146). Arap dü ünürü bn Hassul ise, *"Türk, göbeğinin kesilmesinden itibaren askerin başbuğu, bölgenin komutanı olmaktan ve kendisini zahmetli işlere sokmaktan başka şey düşünmez"* demek suretiyle Mübârek âh' n ve Kazvinî'nin bu hususta ki tespitlerini teyit etmi tir (bn Hassul, 1940: IV, 260; Rasonyi, 1970: 64).

Türkler, girdikleri her hizmette, onurlar n ve itibarlar n korumay da hiçbir zaman ihmal etmemi lerdir. Arap dü ünürü bn Hassul, onlar n bu tutumu hakk nda unlar söylemektedir: *"Türkler, her şeyden önce askerlikten başka işlerde çalışmaya asla razı olmamaktaydılar. Araplar onları, ev süpürmek, hayvanlara bakmak gibi başka soydan gulâmlara yaptırdıkları işlerde hiçbir zaman kullanamamaktaydılar. Gulâm olarak hizmete alınmış her Türk yemede, içmede, giyinmede ve ata binmede efendisinden asla geri kalmamaktaydı"* (bn Hassul, 1940: IV, 260).

Tarihî kay tlara göre, slâm devletinin hizmetinde Türklerin y ld z hâlife *Me'mûn* zaman nda (813-833) parlamaya ba lam t r. Bu, tesadüfen meydana gelmi bir geli me de ildir: Hâlife Me'mûn'un saltanat döneminde Abbasî saray , Türkler hakk nda ara t rmalar ve tart malar yap lan âdeta bir akademi hâline gelmi tir. Hâlife Me'mûn huzurunda yap lan bu tart malarda devrin devlet adamlar , komutanlar ve bilginleri, yak ndan tan d klar Türkleri övmekte âdeta birbirleriyle yar a girmi lerdir. Her biri kendi görü aç s ndan onlar n üstün bulduklar yeteneklerini ve erdemlerini dile getirmi lerdir. Devrin dü ünürü el-Câhiz de bu bilgileri

"Türklerin Erdemleri" (Fezâilü'l-Etrâk) adl bir eserde toplam t r. El-Câhiz bu eserinde, Türklerin di er milletlerden farkl ve üstün yanlar n kar la t rmalar yaparak, en çarp c ifadelerle tasvir etmi tir. Ayr ca eserine kendi görü lerini de ekleyen el-Câhiz, Türkler için *"Özetle bir Türk başlı başına bir millettir"* eklinde bir yarg ya varm t r. Bu sözün k saca anlam udur: Bir milletin farkl farkl fertlerinde görülebilecek üstün meziyetleri ve özellikleri, sadece bir Türk kendi ahs nda toplayabilmekte ve gösterebilmektedir. Ba ka bir ifade ile söylemek gerekirse, bir Türk bir millet kadar büyüktür.

Hâlife Me'mûn'un Türklere bu derece ilgi göstermesi sebepsiz de ildi: Me'mûn, henüz hâlife olmadan önce uzunca bir süre Horasan'da görev yapm olup, bu arada Türkleri yak ndan tan ma f rsat bulmu , onlar n askerî yeteneklerini görmü ve takdir etmi ti. Öte yandan, hâlife Me'mûn ranl unsurun deste i ile i ba na gelmi oldu u hâlde, kendisinin bu unsur ile aras pek çabuk bozulmu tu. Bundan dolay o, iktidar n kuvvetlendirebilmek için dayanabilece i ve güvenebilece i sa lam bir askerî destek bulma ihtiyac hissetmi tir. Bu hususta karar n yak ndan tan d ve takdir etti i Türkler lehinde veren hâlife Me'mûn, bizzat karde i Mu'tas m' görevlendirerek, ona çok miktarda Türk gulâm toplatt rm t r (e en, 1985: 185). Bu gulâmlarla hassa ordusunun say s n ve sava gücünü bir hayli art rm t r. Arap co rafyac s bn Havkal, Türklerin slâm devleti içindeki bu durumlar n u sözlerle tasvir etmi tir: *"Türkler, şiddet ve cesaret bakımından diğer insanlardan üstün oldukları için hâlifelerin askerleri, beyleri de komutanları olmuşlardır*[8]*. Türk askerleri, diğer ırkların askerlerine göre, kudret, cesaret, cüret, atılganlık bakımından üstündürler. İyi hizmetleri, itaatleri, giyimlerindeki gösteriş ve sultanlığa yaraşırlıkları dolayısıyla Mâverâünnehir dihkânları (büyük toprak sahipleri), hâlifenin komutanları, maiyetleri, hizmetkârlarının ileri gelenleri olmuşlardır"* (e en, 1985: 171 vd.).

Tarihî kay tlara göre, hâlife Me'mûn zaman nda Türklerden olu an hâssa ordusunun say s 18 bin gibi yüksek bir rakama ula m t r. Bu ordunun komuta kadrosunu da *Afşin, Aşnas, İtah* (nak?)**,** *Büyük Boğa, Vasîf, Hakan Urtuç* gibi Türk komutanlar olu turmu tur(Y ld z, 1992: VI, 20). Böylece, slâm ordusu, Türklerin ahs nda yeni bir dinamizm ve güç kazanm t r.

---

[8] bn Havkal' n da belirtti i gibi, Abbasî ordular nda komutanl k görevine yükselen Türklerin hepsi gulâm kökenli de ildi. Bunlar n aras nda çok say da idareci tabakadan gelen hür Türkler de bulunmaktayd . Özellikle, "Af in, A nas, Tarhan, Hakan, h id" gibi idareci unsurun unvan n isim olarak ta yan beylerin hepsi, hür Türklerden slâm devletinin hizmetine girmi ki iler idi.

Me'mûn'dan sonra hâlife olan karde i *Mu'tasım* (833-844), Türk askerlerine dayan p güvenmekte daha da ileri gitmi tir. O, daima *"hizmet için Türk'ten iyisi yoktur"* demekteydi (Nizâmü'l-Mülk, 1976: 51; 1982: 63). Hâlife olmadan önce onun emrinde, tamam Türklerden olu an üç bin civar nda bir ordu bulunmaktayd (e en, 1985: 185; Sümer, 1999: II,1/463). Mu'tas m, bu kuvvet sayesinde M s r'da ç kan isyan ba ar yla bast rarak, itibar n yükseltmi ve karde i Me'mûn'dan sonra hâlifelik makam n kendisine garantilemi tir.

Mu'tas m' n Türklere verdi i de er, her türlü ölçünün üzerindedir. O, hâlife olduktan sonra bütün güç ve enerjisini, Türkleri slâm devletinin en büyük askerî gücü hâline getirmek için kullanm t r. Daha do rusu Mu'tas m, karde i Me'mûn zaman nda ba layan geli meye kesin ve son eklini vermek için elinden gelen hiçbir eyi esirgememi tir. Bunun için özel bir çal ma ba latm t r. Bu çal may u ekilde özetlemek mümkündür: *İktidarını ve devletin geleceğini tamamen Türklerin şahsında gören Mu'tasım, onları çevrenin olumsuz etkilerinden korumak amacıyla Türk hâssa ordusu için Bağdat yakınlarında, Dicle nehri kıyısında Sâmerrâ (Görenler Sevindi) şehrini kurdurdu; devletin bütün hazinesini Sâmerrâ'nın inşası için harcadı; şehri Türk mimarî tarzında eserlerle donattı* (Aslanapa, A: X, 147)*; devletin merkezini buraya aldı; Türkleri burada hâlkın ve diğer askerî birliklerin oturdukları yerlerden uzak, ayrı bir semte yerleştirdi; onlara farklı elbiseler giydirdi*[9]*; hizmete yeni alınmış gulâmlara İslâm dininin esaslarını öğretmeleri için özel hocalar tayin etti; hâssa ordusunun sayısını 38 bine yükseltti; bu ordunun komutanlarına yüksek gelirli ıktâ'lar tahsis etti*[10]*. Daha da önemlisi Mu'tasım, kimliklerini* (Türklük özellikleri) *yitirmemeleri için Türk hâssa askerlerinin yerli hâlk ile akrabalık kurmalarını, yani onlarla evlenmelerini yasakladı. Bu ihtiyaçlarını karşılamak için de, onlara, Türk ülkelerinden kızlar getirtti. Bu kızları Türk gulâmlarla evlendirdiği gibi, onların adlarını dîvân defterlerine yazdırıp, her birine erzak tahsis ettirdi. İslâm dininin ilkelerine aykırı olduğu hâlde, Türk askerlerine eşlerinden boşanma yasağı getirdi. Türk askerlerinin yetişen çocuklarının da, kendilerinden biriyle evlenmeleri şartını koydu* (e en, 1985: 185, vd; Sümer, 1999: II, 2/464). *Özetle söylemek gerekirse, hâlife Mu'tasım Türk komutanlarına ve askerlerine, öteki hâssa birliklerden*

[9] Bu, Türk k yafeti idi. Hatta bizzat Mu'tas m' n kendisi de Türkler gibi giyinmekteydi.

[10] Çe itli kaynaklarda Türk hâssa ordusunun miktar 4ooo, 8ooo, 18ooo, 38ooo, 5oooo, 7oooo gibi çok farkl say larda gösterilmi tir (Pipes, 1978: 89; Azimli, 2001: IV, 367, 368). Abbasî Devletinin merkez te kilât nda Türk komutanlar n n ve gulâmlar n n görev ve özlük haklar n n kaydedildi i bir daire (dîvân) kurulmu tur. Bu daireye "Türk Ordusu Dîvân (Dîvân- Çey ü'l-Etrâk)" denmi tir.

daha fazla imtiyaz tanıdı. Böylece, Türk askerî kültürünün İslâm tarihine damgasını vurduğu "Sâmerrâ devri (836-892)" başlamış oldu.

Gerçekten de, hâlife Mu'tas m' n Sâmerrâ'da kurdu u *"Türk askerî ocağı",* Türk kültürünün özelliklerini her bak mdan göstermekte ve ya atmaktayd . Özellikle bu dönemde Türkçe ad almak, Türk kökenli gulâm askeri olman n en ba ta gelen alâmeti idi. Tarihî kay tlara göre, Sâmerrâ'daki Türk askerî oca n n ba nda bulunan komutanlar ve onlar n emrindeki askerler, günümüzdeki Türklerden daha çok Türkçe adlar al p kullanmaktayd lar. Daha da önemlisi buradaki Türk gulâmlar , zaman n n en medenî ve en zengin ülkesinde ya amalar na ve görev yapmalar na ra men, Arap ve Fars kültürünün etkisi alt nda kalm yorlar, bütünüyle kendi kültürlerine ba l l klar n sürdürüyorlard . Onlar, özellikle kendi aralar nda Türkçe konu uyorlar, tamamen Türk geleneklerini ya yorlard . Nitekim hâlife Mu'tas m' n Türk komutanlar ndan ve gulâmlar ndan istedi i de bu, yani onlar n millî kimliklerini ve kültürlerini her bak mdan korumalar ve ya atmalar idi (Sümer, 1999: II, 8/470). Üstelik Mu'tas m da Türk kültürüne verdi i bu büyük de eri, bütün hayat boyunca Türk k yafeti giymekle göstermi tir.

Burada unu hiç tereddüt etmeden söyleyebiliriz ki, Türk komutanlar ve gulâmlar , kendilerine sa lanan bu f rsat ve imkân de erlendirmeyi hiçbir zaman ihmal etmemi lerdir. Dillerini ve geleneklerini her yerde, her zeminde korumu lar ve ya atm lard r. Meselâ slâm dünyas n n merkezinde (Ba dat) do mu ve ikinci nesilden bir Türk olmas na ra men, Tolun o lu Ahmed, ana dilini unutmak öyle dursun, iirlerini bile Türkçe yaz yordu (Sümer, 1999: II, 38/500).

Türklerin giydikleri elbiseler de Araplar n, Farslar n ve di er milletlerin giydikleri elbiselerden tamamen farkl idi. Arap dü ünürü el-Câhiz'in dedi i gibi, slâm topluluklar n birbirinden k yafetleriyle ay rmak imkâns z ise de, her nerede olursa olsun Türkleri k yafetlerinden tan mak mümkündü (Câhiz, 1967: 77).

Hâlife Mu'tas m, Sâmerrâ'y kurup, buraya Türk askerî oca n yerle tirirken, Türklerden büyük hizmetler ve ba ar lar beklemekteydi. Gerçekten de Türk hâssa birlikleri ve ba lar nda bulunan Türk komutanlar , kendilerine duyulan bu güveni ve beklentiyi bo a ç karmad lar; slâm devletini iç ve d tehlikelere kar ba ar yla korumaya ve savunmaya ba lad lar: Bunlardan *Afşin,* Azerbaycan'da ç kan ve Abbasî Devletini y kmay hedef alan Bâbek isyan n , *İtah ve Büyük Boğa* gibi Türk komutanlar yla birlikte, üç y l süren çetin bir mücadele sonucunda

bast rarak, slâm dünyas n büyük bir tehdit ve tehlikeden kurtard (bnü'l-Esîr, 1987: VI, 388-392, 397-400, 402-414; Y ld z, 1992: VI, 44). Ayn ekilde *Büyük Boğa, Tarduş et-Türkî, Küçük Boğa, Zirek et-Türkî, Salih b. Abbas et-Türkî* gibi Türk komutanlar Arabistan, Azerbaycan, Ermenîyye, Tiflis ve ran'da arka arkaya ç kan isyanlar bast rarak, iç düzeni ve huzuru sa lad lar (Pipes, 1978: 89, 90 vd. Daha geni bilgi için bkz. Azimli, 2001: IV, 369).

Ba ta *Aşnas* olmak üzere *Afşin, Vasîf, İtah ve Büyük Boğa* gibi Türk komutanlar ve Türk hâssa birlikleri, slâm ordular n n bütün seferlerine ve sava lar na kat ld lar. Bu sava larda, Türk hâssa birlikleri, sonucu belirleyen vurucu güç olarak ba l ca rol oynad lar. Meselâ hâlife Mu'tas m' n ba nda bulundu u slâm ordusunun Amorium'un (Ammuriyye: Bugünkü Afyon civar) fethi ile sonuçlanan Anadolu seferinde durum tamamen böyle oldu. Burada hemen belirtelim ki, bu, Abbasî hâlifelerinin Bizans'a kar kazanm olduklar son büyük zafer olmu tur. Mu'tas m bu parlak zaferi, tamamen Türk komutanlar ile Türk birliklerinin takti ine ve kahramanl na borçlu idi (Koca, 2005: 28 vd.).

Türk komutanlar , sadece slâm ordular n n sefer ve sava lar nda rol oynamakla kalmam lard r. Onlar, ayn zamanda hâlifenin ba nda bulundu u saray te kilât na da hâkim olarak, Abbasî Devletinin siyasetine yön vermi lerdir. Protokol s ras nda hâlifeden sonra gelen ve Abbasî saray n n en büyük idare amiri olan *hâcibler,* özellikle hâlife Mu'tas m zaman ndan itibaren bütün Sâmerrâ devri boyunca hep Türk komutanlar aras ndan seçilmi tir. Ayr ca onlar, hükümet te kilât n n ba nda *vezir*[11], hatta belli ba l vilâyet ve eyâletlerin ba nda da vali olarak, idarecilikte de yeteneklerini göstermi lerdir. Meselâ, Türk komutanlar veya onlar n kendi yerlerine naib (vekil) olarak gönderdikleri valiler, ba ta M s r olmak üzere devletin önemli eyâlet ve vilâyetlerinde ba ar l görevler yapm lard r (Y ld z, 1992: VI, 56; Tekinda , 1976: 866).

Türklerin ba ar lar , bunlarla da s n rl kalmam t r; onlar özellikle te kilâtç l ktaki yeteneklerini göstererek, slâm ülkelerinin ortas nda arka arkaya kendi devletlerini kurmu lard r. Burada hemen belirtelim ki, devrin yazarlar n hayret içinde b rakan bu ba ar , sadece Türklere özgü gözükmektedir. Zira, Türkleri çok yak ndan tan yan devrin tarihçilerinden Fahreddîn Mübârek âh, eserinde bu hususla ilgili olarak, iddial bir ifadeyle öyle demi tir: *"Hz. Adem'den beri para ile satın alınan esirlerin sultan*

[11] Abbasî Devletinde vezirlik görevinde bulunan ilk Türk, Ubeydullâh b. Yahya b. Hakan'd r. O, hâlife Mütevekkil ve onu takip eden hâlifeler döneminde vezirlik görevinde bulunmu tur.

tan mlanan bu dönemde (935-945) Tük komutanlar n n nüfuzlar öyle artm t r ki, bunlardan özellikle Hazarî'nin ad , hutbelerde zaman n hâlifesinin ad ile birlikte an l yordu (bnü'l-Esîr, 1987: VIII, 269 vd.). Beçkem'in ad da Abbasî hâlifesinin bast rd paralar n üzerinde bile yer al yordu (Kafeso lu, 1976:792). Hâlifeler ise, Sâmerrâ devrinde oldu u gibi iktidar tamamen ellerinden kaç rd lar; âdeta varl klar ile yokluklar e it durumdayd ; gerçek iktidar Türk komutanlar n n eline geçmi bulunuyordu (bnü'l-Esîr, 1987: VIII, 270).

Fakat "Türk Emîrü'l-Ümerâlar devri" çok uzun sürmedi. Hazarî, Beçkem ve Tüzün'den sonra Abbasî iktidar n koruyacak ve savunacak kuvvetli Türk komutan ç kmad . slâm devleti siyasî ve manevî bak mdan birli ini yitirdi ve parçalanma sürecine girdi. Abbasî hâlifeleri ise, slâm dünyas n n birli ini korumak öyle dursun, kendilerini bile savunmakta âciz kald lar. Bu durumdan yararlanan Fat mîler M s r'a (969), Mirdas O ullar Hâleb'e, Ukayl O ullar Musul'a, Mervân O ullar Diyarbak r'a, Ziyarîler Cürcan'a, Kaküye O ullar Isfahan ve Hemedan'a, Sâmânîler Mâverâünnehir ve Horasan'a, Karahanl lar Türkistan'a (932-1212), Gazneliler Afganistan'a (969-1185) sahip oldular. Fars kökenli bir aile olan Büveyhîler de (932-1055), ba ta Ba dat olmak üzere Abbasîlerin Irak ve bat ran'daki topraklar n i gal edip, hâlifeleri de tamamen hükümleri alt na ald lar. Öte yandan, slâm devleti kar s nda as rlarca toprak kaybederek geri çekilmi olan Bizans mparatorlu u, bu f rsat de erlendirip, tekrar sald r ya geçerek, eski topraklar n birer birer geri almaya ba lad . slâm devletini, içinde bulundu u bu çökü ten kurtaracak, tekrar birli ini sa layacak, daha da önemlisi onu d sald r lara kar savunacak ve koruyacak taze kuvvetlere ihtiyac vard . Aksi takdirde, iç çöküntüyü güçlü bir d sald r tamamlayarak, slâm dünyas ve slâm medeniyeti tamamen mahvolabilirdi.

slâm devletinin imdad na tekrar Türkler yeti ti: Horasan'da yeni bir Türk devleti kurmu olan Selçuklular (1040), k sa zamanda slâm ülkelerinin büyük k sm na hâkim olarak, onu iç ve d tehlikelere kar ba ar yla korumaya ve savunmaya ba lad lar. Onlar önce, M s r Fât mîleriyle i birli i hâlinde olan Büveyhîlerin siyasî varl na son vererek, Abbasî hâlifesini kurtard lar. Abbasî hâlifesi de, tamamen sözden ibaret olan siyasî yetkilerini kendi iste i ile Selçuklu hükümdar Tu rul Beye devretti; kendisinin üzerinde ise, sadece slâm topluluklar n n dinî ba kanl s fat kald . Di er taraftan Selçuklular, d cepheyi de ihmal etmediler; slâm' n fetih ve gaza ruhunu yeniden canland rd lar; Anadolu'ya arka arkaya düzenledikleri seferler ve ak nlarla Bizans' bask alt na ald lar. Malazgirt zaferiyle de Bizans ordusunu tamamen imha ederek (1071), Anadolu'yu slâmiyet'e ve

Türklü e açt lar. Daha da önemlisi onlar n izinden giden torunlar , dokuz as r gibi uzun bir süre slâm dünyas n n bayraktarl n yaparak, Hindistan'dan Orta Avrupa'ya kadar slâm dininin ve medeniyetinin yerle mesinde ve kökle mesinde ba l ca rol oynad lar.

2. Türklerin İslâm Dünyasındaki Hâkimiyetleri Döneminde Türk Ordularının ve Başkomutanların Dünya Tarihine Yansıyan İmajları

Biz, yaz m z n bu k sm nda, Türk komutanlar n n ve ba komutanlar n n özellikle Selçuklu döneminde nas l bir imaj ortaya koyduklar n ele al p, bu hususta da k sa bir de erlendirme yapmak istiyoruz. Çünkü Türk kimli ini ve kültürünü ah slar nda en iyi temsil eden ve onu dünyaya en iyi tan tan Türk ordular n n ba komutanlar olmu tur.

Türklerin slâm dünyas ndaki rolleri, onlar n sadece slâm devletine hizmet etmelerinden ibaret de ildir. Türkler, hem slâm tarihinde hem de dünya tarihinde as l rolü, slâm dünyas ndaki kendi hâkimiyetleri döneminde oynam lard r. Yukar da belirtti imiz gibi, Türklerin slâm dünyas ndaki hâkimiyetleri de, Büyük Selçuklu Devletiyle ba lam (1040), Osmanl Devletinin çökü üne kadar (1918), yani dokuz as r gibi uzun bir süre devam etmi tir. Bu uzun dönemde, tarihe yön veren ve tarihinin ak n de i tiren tek güç, Türk devletlerinin ordular ve onlar n ba nda bulunan Türk ba komutanlar d r. Biraz yukar da söyledi imiz gibi, biz yaz m z n bu bölümünde, Türk ordular n n ba komutanlar ndan, daha do rusu onlar n ba l ca özelliklerinden k saca söz edece iz. Çünkü Türk kültürünü ah slar nda en iyi temsil eden ve onu dünyaya en iyi tan tan Türk ordular n n ba komutanlar olmu tur.

Bilindi i gibi, bütün tarih boyunca Türk devletleri ordular n n ba komutanlar , Türk hükümdarlar idi. Türk hükümdarlar da, hem bütün devlet te kilât n n ba hem de idare ettikleri toplumun lideri durumundayd lar. Dolay s yla onlar n görev ve sorumluluklar çok a rd . Türk devlet geleneklerine göre, onlar n daha i ba na gelmeden ve sorumluluk yüklenmeden önce çok iyi bir ekilde yeti meleri gerekmekteydi. Bunun için Türk devletlerinin ba na geçecek olan ehzadeler, gençlik y llar n saray n rahat ortam nda, hayat n her türlü me akkatinden ve s k nt s ndan uzak, hizmetçiler ve dalkavuklar aras nda, lüks ve e lence içinde, taht ve tac bekleme havas nda bo vakit geçirmemekteydiler. Daha babalar n n sa l klar nda, her birinin idaresine bir vilâyet veya eyâlet, emirlerine de küçük bir ordu verilmekteydi. Ba ka bir ifade ile söylemek

gerekirse, babalar o ullar n , daha çocukluktan kurtulur kurtulmaz devletin önemli bir eyâletinin veya vilâyetinin ba na koyarak, onlar iktidar n, yönetimin ve sava n bütün zorluklar yla ba ba a b rakmaktayd lar. Onlar da burada, tecrübeli devlet adamlar ve komutanlar n (atabey) gözetiminde, idarî, askerî ve siyasî sahâlarda bol bol uygulama (pratik) yapmak ve özellikle hem sava hem de komutanl k sanat n n bütün inceliklerini ö renmek suretiyle kendilerini yeti tirme ve kadrolar n kurma imkân bulmaktayd lar. Böylece onlar, i ba na geldikleri zaman idarî, askerî ve siyasî faaliyetlerde pek fazla acemilik ve güçlük çekmemekteydiler.

a. Türk Siyasî Birliği Politikasından Cihân Hâkimiyeti Politikasına

Türk ordular n n ba komutan olan hükümdarlar n en önemli görevleri, *Türk topluluklarını bir devlet çatısı altında toplamak, isyan eden toplulukları itaat altına almak, düzeni ve iç barışı sağlamak, doğru kanunlar* (köni törü) *koymak ve bu kanunları adâletle uygulamak, hâlkı bütünüyle refaha kavuşturmak ve refah içinde yaşatmak, akınları ve savaşları zafere ulaştırmak, istiklâli korumak ve devam ettirmekti. Özellikle Türk siyasî birliğini kurmak, yani Türkçe konuşan ve Türk soyundan olan toplulukları bir devlet çatısı altında toplamak, onların gayelerinin ve görevlerinin başında gelmekteydi.* Fakat özgürlüklerine ve ba ms zl klar na çok dü kün olan Türk topluluklar n ve boylar n itaat alt na almak pek kolay olmuyordu. Bu faaliyet, bar yoluyla de il, ancak kuvvet, yani silâh gücü ile gerçekle tirilebilmekteydi. Bu durumu Göktürk beyleri, yine kendilerinin diktikleri yaz tlarda *"Devleti olanı (illi) devletsizleştirdik; kağanı olanı kağansızlaştırdık; dizliye diz çöktürdük; başlıya baş eğdirdik*" eklinde bir ifade ile ortaya koymu lard r.

Türk ordular n n ba komutan olan Türk hükümdarlar , sadece Türk topluluklar n de il, ba ka soydan, ba ka dinden ve ba ka kültürden olan topluluklar da bir devlet çat s alt nda toplamay kendilerine gaye edinmi lerdir. Ba ka bir ifade ile söylemek gerekirse, onlar, daima dünya hâkimiyeti davâs gütmü lerdir. Çünkü Türk hükümdarlar , dünya hâkimiyetinin Tanr taraf ndan bir görev olarak kendilerine verildi ine inan yorlard . Türk dilinin ve kültürünün büyük bilgini Ka garl Mahmûd, gözlemlerine ve Türk kültüründeki engin bilgilerine dayanarak bu hususta öyle demi tir: *"Tanrının devlet güneşini (kut=siyasî iktidar) Türk burçlarından doğdurmuş olduğunu ve onların mülkleri üzerinde göklerin bütün dairelerini döndürmüş bulunduğunu gördüm. Tanrı, onlara Türk adını verdi ve onları yeryüzüne hükümdar yaptı. Zamanımızın hakanlarını*

onlardan çıkardı; dünya milletlerinin idare dizginlerini onların eline verdi; kendilerini hak üzere kuvvetlendirdi". Görüldü ü gibi, Ka garl Mahmûd, bu sözleri Türklerin slâm dünyas n n tek hâkimi olduklar bir dönemi göz önüne alarak söylemi tir. Fakat dünya hâkimiyeti dü üncesi, Ka garl Mahmûd'un ya ad dönemde ortaya ç km bir dü ünce de ildir. Türklerdeki dünya hâkimiyeti dü üncesi ve bu dü ünceye dayanan temel faaliyetler, O uz Ka an Destan n n da gösterdi i gibi Milâttan Önceki ça lara kadar çok gerilere gitmektedir. O uz Ka an Destan na göre, dünya hâkimiyetini ilk gerçekle tiren Türk hükümdar da *Oğuz Kağan*d r. Hemen hemen her büyük Türk hükümdar da, kendisini dünya hâkimiyeti davas n n en büyük temsilcisi olarak görmü ve daima öyle davranm t r. Meselâ, Göktürk Ka an *Tardu,* 598 y l nda Bizans imparatoruna yazd mektupta kendisini *"Yedi iklimin ve yedi ırkın büyük hükümdarı",* yani dünya hükümdar olarak tan tm t r (Chavannes, 1903: 246 vd; 2006: 270; Grousset, 1980: 102; Kafeso lu, 1977: 91). Ayn ekilde *Bilge Kağan* da, Ka garl Mahmûd'dan a a yukar üç as r önce Göktürk Yaz tlar nda, *"Doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar (bütün ülkeleri ve) onun içindeki bütün milletleri (kendime) tâbi kıldım. Bunca milleti hep düzene soktum"* eklindeki sözleriyle âdeta dünya hâkimiyetini gerçekle tirmi bir hükümdar gibi konu mu tur (Koca, 2003-a: II, 75-78).

Bilge Ka an n ortaya koymu oldu u dü ünce ve faaliyet gayet aç k olmas na ra men, bu dü ünceye ve faaliyete temel olan anlay n biraz daha aç klanmas gerekmektedir: Türkler, dünyay dört kö e olarak görmekte ve kabul etmekteydiler. Dolay s yla Türk ka anlar için dört tarafa (tört bulung) ordu sevk edip, dört taraftaki milletleri tâbi k lmak ve onlar düzene sokmak, dünya hâkimiyetini gerçekle tirme anlam na gelmekteydi.

Ünlü Alman edibi Goethe bir defas nda öyle demi tir: *"Her millet ve fert, çağına uygun âlet ve vasıtalara sahip olduğu ve ona uygun şekilde düşündüğü oranda çağına etki edebilir".* Büyük Frans z dü ünürü André Maurios da *"İnsan bütün varlığını vermedikçe, ne zafer kazanabilir ve ne de şaheser yaratabilir"* demi tir**.** Bu sözlerin tarihî temeli udur: Dünya tarihinde, sadece *"dünya hâkimiyeti politikası"* güdebilen ve kendisini böyle büyük bir davâya adayabilen milletler, devletler ve liderler büyük rol oynayabilmi lerdir. Bu politikan n temelini olu turan fikir ve aksiyon da ancak askerî gücü artan ve büyüyen milletlerde, devletlerde ve liderlerde görülmü tür. Fakat dünya hâkimiyeti politikas ve bu politikan n vas talar , ça n ve zaman n artlar na göre devaml de i mi tir. Meselâ, lk Ça dan itibaren hemen hemen Yeni Ça n sonlar na kadar, kuvvetli bir kara ordusu

meydana getirebilmi ve onu ça n artlar na uygun silâhlarla donat p e itebilmi milletler, devletler ve liderler, dünya hâkimiyetinde söz sahibi olmu lard r. Bu milletlerin ba nda da hiç ku kusuz Türkler gelmekteydi[12]. Nitekim Türkler, tarihin bu uzun döneminde ça n gerektirdi i vas talara sahip olmakla kalmam lar, dünya tarihinde ba l ca rol oynayan millet olmu lard r. Yak n Ça dan itibaren ise, kuvvetli bir deniz gücüne sahip olan milletler ve devletler, dünya hâkimiyetinde etkili rol oynayabilmi lerdir. Bu milletlerin en büyük temsilcisi de ngilizlerdi. Dünya hâkimiyeti, XX. yüzy l n ba lar ndan itibaren de denizden havaya s çram t r[13]. Bu hususta üstünlü ü de Amerikal lar ele geçirmi lerdir. Günümüzde dünya hâkimiyeti havadan da uzaya ç km t r. Yine bu hususta da üstünlü ü hâlâ Amerikal lar ellerinde tutmaktad rlar[14]. Art k bundan böyle uzay teknolojisine sahip olan milletler ve devletler, rakiplerinin ve dü manlar n n faaliyetlerini uzaydan takip edebilmekte ve silâhlar n da buradan yönlendirebilmektedirler.

Görüldü ü gibi, ça n ve zaman n artlar na kendilerini uydurabilen, yani ça n ve zaman n artlar na uygun vas talara sahip olabilen milletler ve devletler, ancak dünya hâkimiyeti politikas güdebilmi ler ve bu politikalar nda da büyük ölçüde ba ar sa layabilmi lerdir. Bugün, ça n gerektirdi i uzay teknolojisine sahip olamayan milletler ve devletler, dünya hâkimiyeti politikas gütmek öyle dursun, istiklâllerini ve varl klar n korumakta ve devam ettirmekte bile çok büyük güçlük ve s k nt çekmektedirler.

Burada özellikle sorulmas ve cevap verilmesi gereken bir soru da udur: Milletlerin ve devletlerin dünya hâkimiyeti politikas gütmekten maksatlar neydi? Bu hususta uzun uzun dü ünmeye ve bir ara t rma yapmaya hiç ihtiyaç yoktur. Aç kça görülmektedir ki, *Türklerin bu davayı gütmekten maksatları, dünyaya hak, adâlet, düzen, güvenlik, barış, huzur ve hizmet getirmekti.* Çünkü Türklerden ba ka hiçbir millet, *"veli-yi küllü müzlimîn"* (bütün haks zl a ve zulme u rayanlar n babas) olmak gibi kendisini yüce bir davâya adamam t r. lk Müslümanlar istisna edilirse, Türklerden ba ka hiçbir Müslüman millet de, *"ilâ-yı kelimetullâh"* (Allâh ad n yüceltme)

---

[12] Türklerin yan nda Romal lar , Persleri ve Araplar da dünya hâkimiyetinde rol oynayan milletler aras nda saymak gerekir.

[13] Büyük bir vizyon sahibi olan Atatürk, 1925 y l nda *"İstikbal göklerdedir"* diyerek, milletine ve devletine ça n ve zaman n artlar na uygun önemli bir hedef göstermi tir. Fakat ondan sonra gelen devlet adamlar , onun bu ileri dü üncesinin ne önemini kavrayabilmi ler ve ne de bunun gere ini yerine getirebilmi lerdir.

[14] Bir zamanlar SSCB uzay teknolojisinde Amerikal larla yar hâlinde idi. 1991 y l nda SSCB'nin yerini alan Rusya Federasyonu, bu yar bugün b rakm gözükmektedir.

davâs gütmemi tir. Bu davân n en büyük temsilcisi Osmanl Türkleridir. ngilizlerin dünya hâkimiyetinden güttükleri gaye ise, aç kça dünyay sömürmekti. Bu hususta Amerikal lar n da gayesi ayn d r. Buna ancak *"demokrasi getirme perdesi altında yeni sömürgecilik"* diyebiliriz.

b. Türk Başkomutanları ve Tarihin Akışını Değiştiren Zaferler

Dünya hâkimiyeti politikas hakk nda yapt m z bu k sa aç klamadan sonra tekrar Türk hükümdarlar na dönüyoruz. *Türk hükümdarları, başkomutan olarak, başından sonuna kadar bütün askerî faaliyetleri plânlama, yürütme ve sonuçlandırma görev ve sorumluluğunu üzerinde taşıyan en büyük yetkiliydiler.* Zira Türk hükümdarlar , devletin merkezinde oturan ve sadece emir veren ki i de illerdi. Onlar, her türlü askerî faaliyette ordular n n ba nda bulunurlar, askerlerinin gayretlerini art r rlar, cesaretlerini kamç larlar ve umutlar n daima canl tutmaya çal rlard . Çarp malarda da, daima merkez (kalp) kuvvetlerinin ba nda ve ön saflarda yer al rlard . Verdikleri emirleri de önce bizzat kendileri icra ederlerdi. Çünkü onlar, giri tikleri her türlü mücadelede ba ar n n her eyden önce kendi cesaretlerine ve gösterecekleri kahramanl a ba l oldu unun bilincindeydiler[15]. Ünlü siyaset kitab Kutadgu Bilig'in yazar Yusuf Has Hâcib'in de belirtti i gibi, Türk devletlerinin ba komutan ve komutanlar cesaret ve kahramanl kta daima ordular na örnek ve model olurlard . Bu örnek ve modelle de, arkalar ndaki birlikleri daima olumlu bir ekilde etkilerlerdi (Kr . Yusuf Has Hacib, 1947, 1974: b. 2047; Koca, 2005: 71 vd.)[16]. Ayr ca onlar, kolayc l ve rahat tercih eden, haz ra konan komutan hiç de illerdi. Özellikle sava n ve mücadelenin her türlü me akkatini, ac s n , s k nt s n , tehlikesini ve felâketini askerleriyle birlikte payla t klar gibi ba ar s n da yine onlarla birlikte payla rlar veya onlar n kahramanl klar na ve fedakârl klar na atfederlerdi.

---

[15] Bu hususta Yusuf Has Hacib öyle demi tir: "Arslan köpeklere ba olursa, köpeklerin her biri kendi kar s ndakilere arslan kesilir. E er köpek aslanlara ba olursa, o aslanlar n hepsi köpek gibi olur".

[16] Yusuf Has Hacib eserinde, iyi bir ordu komutan n n baz özelliklere sahip olmas gerekti ini belirtmi tir. O, bu özelliklerin bir k sm n , baz hayvanlarda ve ku larda görülen özelliklerle anlatm t r. Ona göre iyi bir komutan u özelliklere sahip olmal d r: "Onun yüre i harpte arslan yüre i gibi ve dövü ürken de bile i kaplan pençesi gibi olmal d r. O, domuz gibi inatç , kurt gibi kuvvetli, ay gibi az l ve yaban s r gibi kinci olmal d r. Ayn zamanda, k rm z tilki gibi hilekâr olmal ; deve gibi kin ve öç gütmelidir. Kendisini saksa andan daha ihtiyatl tutmal ; gözünü, kaya kuzgunu gibi uzaklara çevirmelidir. Arslan gibi hamiyeti yüksek tutmal ; bayku gibi geceleri uykusuz geçirmelidir". (Ayr ca bkz. Yusuf Has Hacib, 1947, 1974: b. 2310-2314; Dankoff, 1977: I, 95-112; Karamanl o lu, 1967: 58/45-48)

Tarihin en eski dönemlerinden beri sürekli bat ya ak içinde olan Türk topluluklar n n kaderi, Türk ba komutanlar n n sava meydanlar nda kazanacaklar ba ar ya ba l olmu tur. Daima görevinin ve sorumlulu unun bilincinde olan Türk ba komutanlar da, tarihin ak n de i tiren ve Türklü ün kaderini tayin eden büyük zaferler kazanm lard r. Bunlar n en önemlileri, hiç üphesiz, *Dandanakan* (1040), *Malazgirt* (1071), *Miryokefalon* (1176), *İstanbul'un fethi* (1453) ve *Dumlupınar* (30 A ustos Ba kumandanl k) (1922) zaferleridir. *Bilindiği gibi, Dandanakan zaferi, Büyük Selçuklu Devletinin kuruluşunu sağlamış ve Türklüğün önüne de İslâm dünyasının hâkimiyetini açmıştır. Malazgirt zaferi ise, Anadolu'nun fethi ve Türk vatanı hâline gelmesi sonucunu doğurmuştur. Miryokefalon zaferi de, kurulan yeni vatanı* (Anadolu) *ve devleti* (Türkiye Selçuklu Devleti) *koruyarak, Türklerin bu ülkede kalıcı olmalarını sağlamıştır. Dolayısıyla bu zafer, hem Türkler hem de Bizans için bir bakıma Malazgirt zaferinin tasdiki ve tescili olmuştur. İstanbul'un fethi ile de, iki parça hâlinde olan Türk yurdu, yani Anadolu ve Rumeli birleştirilmiş ve bir bütün hâline getirilmiştir. Dumlupınar zaferi ise, istilâya ve işgale uğramış olan "Türk ata yurdu" Anadolu'yu kurtarmış ve burada yeni bir Türk devletinin (Türkiye Cumhuriyeti) kurulmasını sağlamıştır.*

Türk ba komutanlar n n bu büyük ba ar lar nda hiç ku kusuz onlar n baz davran lar ve yetenekleri ba l ca rol oynam t r. Meselâ *Türk başkomutanları, karşılarındaki ordunun kuvvetini öğrenmeden ve ölçmeden, onu manen ve maddeten yıldırıp yıpratmadan genellikle büyük çaplı bir askerî faaliyete girişmemekteydiler.* Ba ka bir ifade ile söylemek gerekirse, onlar, rakip bir güçle bir meydan sava na girmeden önce, uzun bir süre bu güce kar y pratma ve y ld rma sava lar vermekte, ke if ve yoklama faaliyetlerinde bulunmaktayd lar: Özellikle y pratma ve y ld rma sava lar nda, küçük ak nc birlikleri, dü man n y nak merkezlerine, irtibat noktalar na, ileri karakollar na, ke if kollar na, önemli yol kav aklar na, askerî garnizonlar na, malzeme ve yiyecek depolar na yüzlerce defa sürpriz bask n[17] ve ak n düzenlemekteydiler. Bu bask nlar ve ak nlar, özellikle dü man takatten dü ünceye kadar devam etmekteydi (Kafeso lu, 1977: 243). Bu arada rakip gücün zay f ve kuvvetli taraflar ö renilmekte ve ona göre önlemler al n p uygulanmaktayd . Meselâ, Selçuklu beylerinin (Tu rul ve Ça r Beyler), 1035-1040 y llar aras nda, yani Dandanakan meydan sava na kadar Gaznelilerle olan bütün çarp malar , bu gücü y pratmaya ve y ld rmaya yönelik olmu tur. Ayn ekilde Selçuklu sultanlar , Selçuklu

[17] Türkler, sürpriz bask na "türktaz" ad n verirlerdi. Sald r lar n da, genellikle sürpriz bask n eklinde yaparlard .

hanedan üyeleri, Selçuklu komutanlar ve Türkmen beyleri de (Tu rul Bey, Alp Arslan, Melik Hasan, brahim Y nal, Kutalm , Dinar, Sâlâr- Horasan, Samuh, Af in), Malazgirt meydan sava ndan önce Bizans' n askerî gücünü k rmak ve maneviyât n çökertmek için Anadolu üzerine yüzlerce defa sefer ve ak n düzenlemi lerdi. Bu seferler ve ak nlar sonucunda da, büyük ehirler ya malanm , direni merkezleri çökertilmi , Anadolu'yu Türklü e açacak Ani ve Malazgirt gibi müstahkem yerler al nm , Bizans' n do udaki birlikleri imha edilmi , büyük Bizans ordusu sars lm ve daha da önemlisi Bizans' n itibar ve maneviyât k r lm t r. Fakat *Sultan Alp Arslan* bütün bu faaliyetleri yeterli görmemi tir. Malazgirt sava ndan önce Bizans ordusunun son durumunu ö renebilmek için 1071 y l ba lar nda Selçuklu ak nc komutanlar ndan *Afşin'*i Anadolu'ya bir kere daha göndermi tir. Son derece kuvvetli ve hareketli bir ak nc birli inin ba nda Anadolu'ya giren Af in, Denizli dolaylar nda geni bir ak n hareketinde bulunduktan sonra Marmara sahillerine ula m ve buradan da Bizans imparatorunu kendi ba kentinde (stanbul) tehdit etmi tir. Bizans imparatoru, Af in'in yapt bu ya mal ak na kar en ufak bir müdahâlede bile bulunamam t r. Bundan sonra Azerbaycan'a dönen Af in, Bizans' n sava kabiliyetinin olmad n ve kendisini savunmaktan aciz oldu unu Sultan Alp Arslan'a bildirmek suretiyle onu cesaretlendirmi ve te vik etmi tir (Ebû'l-Ferec Tarihi, 1945: I, 320).

c. Türk Ordularının En Önemli Özelliği: Başkomutan-Ordu Bütünleşmesi

İyi bir başkomutanın mutlaka yapması gereken işlerden biri de, ordusu ile aynı düşünce ve idealde bütünleşmektir. Bu da zamana, zemine ve artlara uygun, etkili nutuk söyleme yetene ine sahip olmakla mümkündür. Bu yetenek de büyük Türk ba komutanlar n n hemen hemen hepsinde vard . Onlar, kesin sonuç almak istedikleri zaman bu yeteneklerini ustal kla kullanarak, yani emirlerindeki birliklerin inanc na ve sosyal psikolojisine uygun ve etkili bir nutukta bulunmak suretiyle onlar co turmakta ve pe lerinden sürüklemekteydiler. yi bir ba komutan olan *Sultan Alp Arslan,* etkili nutuk söyleme yetene ine fazlas yla sahipti. O, Malazgirt sava ndan az önce ordusuna öyle hitap etmi tir: *"Şehit düşersem, vurulduğum yere gömün. Geri kalanlar da oğlum Melikşâh'a tâbi olsun. Bugün burada, bir hükümdar (sultan) gibi değil, bir er gibi din ve devlet uğrunda savaşacağım. Savaştan korkanlar çekip gitmekte serbesttir. Şehit olanlar cennete girecekler, kalanlarda dünya nimetine gark olacaklar. Savaştan kaçanları ise, öteki dünyada ateş, bu dünyada da alçaklık beklemektedir"* (Sümer-

Sevim, 1971: 12, 22, 29 vd., 51; Arapça metin : 14, 25, 34, 57 vd.; Köymen, 1972: 58 vd.; Kafeso lu, 1988: A, Malazgirt mad, VII, 246).

Sultan Alp Arslan' n bu k sa, fakat son derece etkili olan sözlerini bir daha gözden geçirecek ve de erlendirecek olursak, bu nutukta özellikle u noktalar dikkati çekmektedir: Görüldü ü gibi, Sultan Alp Arslan' n nutkundaki ilk sözü, ehit olma ihtimali hâlinde *"siyasî vasiyetnâmesi"* ile ilgilidir (bnü'l-Esîr, 1987: X, 71; Sevim (S bt bnü'l-Cevzî) 1998: XIX, 37 vd.; Müneccimba , 2000: I, 40; Kafeso lu, 1973: 6). Sultan n böyle bir vasiyette bulunmaktan maksad , hiç üphesiz, kendisinden sonra devletin da lmas n ve y k lmas n önlemekti.

Sultan Alp Arslan, nutkunun ikinci cümlesinde, kendisi için iki önemli hususu ortaya koymu tur. Bunlardan biri, emrindekilerle kendisinin e it oldu unu ilân etmi olmas ; ikincisi ise, din ve devlet gibi yüce iki de er u runda sava aca n belirtmesidir. Burada özellikle belirtelim ki, bu iki husus sadece Alp Arslan için de il, bütün Türk ba komutanlar ve komutanlar için de önemli idi.

Sultan Alp Arslan, *"artık burada sultan yoktur"* derken, kendisini askerlerinin seviyesine indirmi ve onlarla e it hâle getirmi tir. Ayr ca o, bu davran yla emrindekilere ne kadar de er ve önem verdi ini göstermi tir. Hiç ku kusuz Alp Arslan' n bu davran , Selçuklu erlerinin psikolojisini son derece olumlu etkilemi tir.

Maddî güçleri ne olursa olsun, iki ordu aras nda cereyan eden mücadelede sonucu belirleyen en önemli unsur, taraflar n ta d klar gayelerin niteli idir. E er verilen mücadele müspet bir sonuca ula t r lmak isteniyorsa, her eyden önce güdülen gayenin hakl , me ru, geçerli ve hayatî bir sebebe dayanmas gerekir. Aksi takdirde olumlu bir sonuca ula mak mümkün olmayabilir. te Alp Arslan, Malazgirt sava na dini ve devleti korumak gibi yüce bir gaye ile girmi tir. Hâlbuki Bizans mparatoru, Büyük Selçuklu Devletini y kmak ve Türkleri geldikleri yere atmak gibi tecavüzî bir gayenin pe indeydi. uras n unutmamak gerekir ki, tecavüzî gaye güdenlerle dini ve devleti savunmak gibi yüce gaye güdenler hiçbir zaman ayn psikolojide olamazlar. Görüldü ü gibi, Sultan Alp Arslan bu sözüyle, kendi gayesini ordusuna a layarak, askerlerinin ruhunda derin bir umut ve heyecan uyand rm t r.

Sultan Alp Arslan, nutkunun üçüncü cümlesinde *"korkanlar çekip gitmekte serbesttir"* derken, deyim yerindeyse, âdeta askerlerinin damarlar na basarak, onlar cesaretlendirmek istemi tir. Çünkü Alp Arslan' n

anlay na göre, ordunun birlikleri aras nda zay f iradelilere, yetersizlere, yeteneksizlere ve korkaklara asla yer olmamal d r.

Sultan Alp Arslan' n nutkunun dördüncü cümlesi ise, mücadelenin ödülü ile ilgilidir. Alp Arslan'a göre, bu öyle bir mücadeledir ki, sonucunda kendi taraf ndan kaybeden hiç kimse olmayacakt r. E er ehit olunursa *"cennet"*e, hayatta kal n rsa da *"dünya nimetleri"*ne kavu ulacakt r. Sultan Alp Arslan' n, daha mücadeleye girmeden böyle bir ödül göstermesi sebepsiz de ildir. Çünkü bu ödüller, hem Türk gelenekleri hem de inanc için çok önemli ve de erlidir. Nitekim bu önemli ve de erli ödüller, Türk ordusunun motivasyonunu son derece art rm t r.

Sultan Alp Arslan, nutkunun son cümlesinde, sava tan korkup kaçmay dü ünenlerin ba na gelebilecek felâketi hat rlatarak, ordusunun tutumunu daha da kuvvetlendirmi tir. Daha aç k bir ifade ile söylemek gerekirse, Sultan, sava tan kaçma ihtimalini dü ünerek, bu yolu iki a r ceza göstermek suretiyle kapatmak istemi tir. Bu cezalardan biri bu dünyada *"zillet",* di eri öteki dünyada *"cehennem ateşi"*dir. Zaten, *"hastalıktan ölmeyi utanç verici sayan, savaşta ölmeyi de onur verici bulan"*[18] her Türk'ün, sava tan kaçmak gibi a r bir zilleti kolay kolay göze almas mümkün de ildi.

Burada u sonuca var yoruz: Bu nutuk, hem Sultan Alp Arslan' n hem de Türk ordusunun inanc na ve sosyal psikolojisine tamamen uygundur. Zira bu nutuktan sonra Türk ordusu birden co mu tur. Daha do rusu Türk ordusu, sava naralar yla Malazgirt ovas n inletmi tir. Daha da önemlisi ant içme anlam na gelen bu toplu onaylama, Sultan Alp Arslan' n ordusuna olan güvenini daha da kuvvetlendirmi ve ordusu ile ba komutan n ayn duygu ve gayede birle tirmi tir.

Gerçekten de Sultan Alp Arslan' n bu nutku az sözle çok önemli anlamlar ifade eden bir güce sahipti. uras bir gerçektir ki, Sultan Alp Arslan, bu duygu ve dü üncelerle dolup ta masayd , bu sözleri söyleyemezdi. Türk ordusu da, ayn duygu ve dü ünceleri benimseyip payla mam olsayd , co amazd . Sultan Alp Arslan' n anlay na göre, ancak benzer duygu ve dü ünceler ta yanlar, ayn gayede birle ebilirler ve benzer davran lar gösterebilirlerdi. üphesiz, Sultan Alp Arslan, bu nutuk vas tas yla kendi fikirlerini ordusuna a lamaya ve onu kendi kutsal amaçlar do rultusunda fikren haz rlamaya çal m ve bu te ebbüsünde de tam ba ar ya ula m t r (Koca, 2003-b: II, 23; Koca, 2005: 73 vd.).

---

[18] Bu tespit, Çin tarihçileri taraf ndan Göktürk sava ç lar için yap lm t r. (Liu Mau-tsai, 2006: 64).

yapabileceğini, ne kadar ileri gidebileceğini ve nerede duracağını bilebilir[19]*. Başka bir ifade ile söylemek gerekirse, iyi bir başkomutan, daima dikkat ve ihtiyatla hareket etmelidir. Kendisini ve ordusunu tehlikeye atmamalıdır. Gerek kendisi için gerekse rakibi için imkân dâhilinde olanlar ile imkânsız olanları çok iyi ayırt etmelidir.* Büyük Hun hükümdar *Mete Han* n, Büyük Selçuklu hükümdar *Sultan Alp Arslan'* n, Türkiye Selçuklu hükümdar *Sultan II. Kılıç Arslan'* n ve Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'*ün bu hususta gösterdikleri ölçülü davran lar, her türlü takdirin üzerindedir:

Tarihî kay tlara göre, Çin imparatoru Kao, Hun Türklerini Kuzey Çin'den tamamen söküp atabilmek için M.Ö. 203 y l nda atl ve yayalardan olu an 320 bin ki ilik ordusunu harekete geçirmi tir. Mete Han, dünya strateji tarihinde görülmemi bir taktikle bu orduyu Pe-teng yaylas nda dört taraftan, yani 100 bin ya z (kara) atl ile kuzeyden, 100 bin demir k r (gö ümsü) atl ile do udan, 100 bin doru (al) atl ile güneyden ve 100 bin ak atl ile de bat dan ayn anda ku atm t r. Tabiri caizse onu tam bir kapan n içine alm t r. mparator ve komutanlar , bu ak llara durgunluk veren ku atmay büyük bir korku ve a k nl k içinde seyretmekten ba ka bir ey yapamam lard r. Ku atma yedi gün sürmü tür. Bu arada Çin ordusunda ne ekmek ve ne de ba ka bir yiyecek kalm t r. Ba ta imparator olmak üzere bütün Çin ordusunu imha edilme korkusu ve endi esi sarm t r. Bu yüzden hiç kimse yerinden k m ldayamam t r. Özellikle imparator, ümitsizlikten ç ld racak duruma gelmi tir. Burada aç k olan bir gerçek vard . O da Çin ordusunun bu ku atma sonucunda tamamen imha edilece i gerçe i idi. Fakat geli me böyle olmad . Mete Han, ku atman n yedinci günü kapan n bir kö esini açarak, imparatoru ve ordusunu imha edilmekten kurtarm ve bar a yönelmi tir (De Groot, 1921, 55 vd. 63, 66, 69, 72; Eberhard, 1947, 89; Mori, 1978: IX, 213; Kafeso lu, 1977: 40 vd.; Koca, 2003: II, 246-255). Hâlbuki Mete Han, bu s rada Çin ordusunu bütünüyle imha edebilecek, imparatoru teslim alabilecek, Çin ülkesini de tamamen ele geçirebilecek durumdayd .

Büyük Türkolog Ka garl Mahmûd'un dedi i gibi Türk kahramanlar , zekâlar , cesaretleri ve maddî kuvvetleriyle *"ya yavuz düşmanı geri döndürürler, ya da ona boyun eğdirirlerdi".* Direnmedikleri müddetçe, onlar imha etme ve ortadan kald rma gibi bir yola hiçbir zaman ba vurmazlard . Görüldü ü gibi Mete Han da, her Türk kahraman gibi

[19] Bu hususta Selçuklu sultanlar Alp Arslan ve II. K l ç Arslan ile Türk istiklâl sava n n ba komutan Mustafa Kemal Pa a aras nda bir kar la t rma yapabilmek için bkz. Falih R fk Atay, Çankaya, stanbul 1980, 328 vd.

rakibini ve dü man n imha etmeyi dü ünmemi tir. Rakibinin ve dü man n n manevî gücünü ve iradesini k rmak, onu bar a ve dostlu a zorlamak, Mete Han için yeterli ve önemli olmu tur.

Mete'nin bu ölçülü ve erdemli davran , slâmî dönemde Türk ba komutanlar nda da devam etmi tir: Bilindi i gibi, Malazgirt sava ndan sonra Sultan Alp Arslan' n kar s nda da, ordusu ve te kilât tamamen çökertilmi , ba komutan tutsak al nm bir Bizans Devleti bulunmaktayd . Bu durumda Alp Arslan' n Anadolu'yu ele geçirmesi ve Bizans Devletini y kmas , hiç üphesiz pek kolay bir i olurdu. Fakat o, mütevaz l ktan ayr lmam , tutsak ald Bizans imparatoru Romanos Diogenes ile bir bar antla mas yaparak, onu sadece vassal (tâbi) bir hükümdar hâline getirmekle yetinmi tir. Ayr ca, imparatorun ne erefine ve ne de hayat na dokunmu tur. Onu, bir süre de erli bir misafir gibi a rlam t r. Sava meydan ndan ayr lmadan önce de özgürlü ünü geri vererek onu serbest b rakm t r. Bu ölçülü ve erdemli davran kar s nda imparator da Sultan Alp Arslan' n huzurundan minnet ve ükran duygular alt nda ezilerek ayr lm t r. Burada hemen belirtelim ki, Sultan Alp Arslan' n bu yüksek insanî davran n n bir benzerini ve örne ini, ba ka ba komutanlar aras nda aramak ve bulmak mümkün de ildir. Bu davran , sadece Türk ba komutanlar na özgü bir davran gibi gözükmektedir. Sultan Alp Arslan bu davran yla bütün dünyaya örnek olma onurunu kazanm t r.

Frans z bilim adam Claude Cahen'in de belirtti i gibi, *"Sultan II. Kılıç Arslan'ın Miryokefalon'dan sonraki ölçülülüğü ise, en az Sultan Alp Arslan'ın Malazgirt'ten sonraki ölçülülüğü kadar hayranlık uyandıracak nitelikteydi"* (Cahen, 1984: 116)*:* Sultan II. K l ç Arslan da, Miryokefalon sava nda (1176) Bizans ordusunu a r bir yenilgiye u rat p, geriye kalan k sm n da tamamen ku atm oldu u hâlde, bu orduyu imha etmemi , t pk Mete Han ve Sultan Alp Arslan gibi bar a yönelmi tir (Geni bilgi için bkz. Koca, 2003-b: II, 173-197). Hâlbuki o da, t pk Sultan Alp Arslan gibi, o zaman Bizans ordusunu tamamen imha edebilecek ve Bizans mparatorlu unu da y kabilecek bir durumda idi.

Türk ordular ba komutan Mustafa Kemal Pa an n Dumlup nar zaferi de (30 A ustos 1922 zaferi), her ba komutan n ba n döndürecek ve ayaklar n yerden kesecek nitelikte parlak bir zaferdi. Üstelik, t pk Malazgirt sava nda oldu u gibi çarp ma s ras nda Yunan ordular ba komutan Trikopis ve kurmay heyeti de teslim al nm t . Mustafa Kemal de, t pk Mete

Han, Tu rul Bey[20], Sultan Alp Arslan, Sultan II. K l ç Arslan ve Sultan I. zzeddîn Keykâvus'un yapt gibi[21] büyük zaferden sonra bar a yönelmi , tutsaklar n da bir süre k ymetli bir misafir gibi a rlay p ülkelerine iade etmi tir.

Türk ba komutanlar n n büyük zaferlerden sonra bar a yönelmelerinin sebebi, Türk insanl k anlay , daha do rusu Türk karakteri ile ilgilidir: *Batılı insan rakibini yenmişse veya zayıf görmüşse, ona hiçbir hayat hakkı tanımaz. Üstelik onu daha da ezer. Hâlbuki yenilmiş düşmanı daha fazla ezmek, Türklerin egemenlik (hükümranlık) ve insanlık anlayışı ile bağdaşmaz. Türk insanı, ancak rakibi güçlü olursa veya saldırırsa, onunla savaşır. Rakibi yenilmişse, zayıf duruma düşmüşse, pes etmiş veya aman dilemişse, onu ezmek şöyle dursun, himaye eder; ona merhamet ve şefkat gösterir.* Türk insan n n bu karakter özelli ine dair Mete Han, Sultan Alp Arslan, Sultan II. K l ç Arslan ve Gazi Mustafa Kemal örne inden ba ka ikinci Haçl seferi s ras nda (1148) ya anm ve dünya tarihinde ba ka bir benzeri gösterilemeyen güzel bir örnek bulunmaktad r: Selçuklu ordusu, Frans z Haçl ordusunu, Denizli'den itibaren vurdu u darbelerle y prata y prata Antalya'ya kadar takip etmi tir. Burada son darbeyi vurmak üzere harekete geçti inde korkunç bir manzara ile kar la m t r: *Haçlı askerleri, artık savaşamayacak kadar aç, hasta, yorgun, bitkin ve perişan bir vaziyetteydi. Haçlı ordusunun bu durumunu gören Türkler, merhamete gelerek, çarpışmaya birden son verdiler. Onlar bununla da kalmadılar; açları doyurdular; hastaları tedavi ettirdiler. Onlara para dağıtarak, insanî görevlerini yerine getirdiler[22]. Bu durumdan son derece etkilenmiş olan üç bin Fransız genci, Rumların tecavüzünden kaçarak, Selçukluların himayesine sığındı ve hepsi birden Müslüman oldu.* Sefere kral n papaz olarak kat lm olan *Odo de Deuil,* bu duruma âdeta isyan etmi tir. O, Türklerin bu yüksek insanî erdemleri kar s nda duydu u manevî ezikli i eserinde u ac sözlerle dile getirmi tir: *"Ey hainlikten daha zalim olan merhamet! Müslümanlar, Hıristiyanlara ekmek vererek, onlardan dinlerini satın aldılar. Bununla birlikte Türkler, onları Müslüman yapmak için hiçbir zorlamada bulunmadılar"* (Turan, 1971: 185 vd.; Koca, 2003-b: II, 141). Bu sözler, hiç üphesiz zay f ve muhtac koruyan, merhamet ve efkat duygusu

[20] Tu rul Bey, üvey karde i brahim Y nal' n Hasankale (Pasinler) sava nda (1048) yenip tutsak ald Gürcü prensi Liparit'i, kurtulu akçesi almadan serbest b rakm t r.

[21] Sultan I. zzeddîn Keykâvus, Sinop'un fethi s ras nda (1214), Trabzon Rum imparatoru Kyr Aleksios'u tutsak alm , yapt bir antla ma ile onu vassal (tâbi) hükümdar hâline getirerek, serbest b rakm t r.

[22] Dünya tarihi, belki bu kadar yüksek insanî bir davran n ikinci bir örne ine tan kl k etmi de ildir.

çok yüksek olan Türk insan ndaki karakter ve ruh yap s n n en güzel tasviridir.

Türk fetih anlay na göre, ku at lan ehirlerin ve kalelerin hâlk na teslim olma ça r s nda bulunmak, Türk ba komutanlar n n hiçbir zaman ihmal etmedikleri bir davran idi. Ku at lanlar, bu öneriyi kabul etsinler veya etmesinler, fetihten sonra hayatlar ba lan r, mallar ellerinden al nmaz, ehirlerinde kalmalar na veya istedikleri yere gitmelerine izin verilir, kültürlerine ve inançlar na dokunulmazd . Onlara asla esir ve köle muamelesi yap lmazd . Hürriyetleri ve faaliyetleri k s tlanmazd . Kendileri ve mallar , zimmet alt na al nm gibi korunurdu. ehirde, sadece fethin sembolü olarak bir kilise camiye çevrilirdi. Teslim olma artlar aras nda ise, din de i tirme, yani slâm dinini kabul etme gibi bir hüküm hiçbir zaman yer almazd . Bu sadece Türklere özgü bir davran idi. Ba ka milletlerde bu davran n bir benzerini görmek ve aramak bo unad r.

Görüldü ü gibi, *Türk hükümdarları, genellikle barışsever başkomutanlar idiler. Daha doğrusu onlar, barışı onurla koruyabildikleri müddetçe, savaştan daima kaçınmışlardır. Başka bir deyişle onlar, siyaset yoluyla elde edebilecekleri başarı için hiçbir zaman kuvvet yoluna başvurmamışlardır. Fakat devletin ve milletin varlığı ve istiklâli tehlikeye düştüğü, milletin ve devletin çıkarları söz konusu olduğu zaman da savaşmaktan asla çekinmemişlerdir. Kazandıkları büyük zaferlerden sonra da mütevazı ve ölçülü olmaktan ayrılmamışlar, daima barışa yönelmişlerdir. Savaştan önce kendi idareleri ile rakip idareler arasında olan düşmanlığı dostluğa, rekabeti de ustalıkla işbirliğine ve iyi ilişkilere çevirmeyi başarmışlardır.*

d. Türk Başkomutanlarının Sivil Hâlka Karşı Tutumları

Türk ba komutanlar , gerek sava tan önce, gerek sava s ras nda, gerekse sava tan sonra daima sivil hâlk koruyucu bir tutum içinde olmu lard r. Hatta onlar, hâlk n mal n ve can n korumak için hayatlar n bile ortaya koymaktan çekinmemi lerdir. te bu hususta somut bir örnek: Selçuklu beyleri Tu rul ve Ça r karde ler, Gaznelilere kar kazand klar Serahs sava ndan sonra ordular yla Ni âbûr ehrine girmi lerdi (1038). Ça r Bey, k l çlar n n hakk olarak ehri ya malatmak istedi. Devlet adaml anlay ve sorumlulu u ile hareket eden Tu rul Bey, karde inin bu davran na iddetle kar koydu ise de, onu ikna edemedi. Bu defa Tu rul Bey, b ça n çekip, karde ine *"Nişâbûr'u yağma edersen, kendimi öldürürüm"* dedi (bnü'l-Esîr, 1979: IX, 458; 1987: IX, 350; Ebû'l-Ferec

Tarihi, 1945: I, 296; Bundârî, 1943: 5). Bunun üzerine Ça r Bey karar ndan vazgeçti ve böylece Ni âbûr ehri ya ma edilmekten kurtulmu oldu.

Tu rul Bey, Büyük Selçuklu Devletini kurduktan sonra da bu tutumunu ve anlay n devam ettirmi tir. Tu rul Beyin özellikle Dandanakan zaferinden sonra devlet ba kan olarak ald ilk karar, onun hâlk koruyucu tutumu ile ilgilidir. Bu karara göre, Tu rul Bey, sava lar yüzünden çok büyük darl k ve s k nt içine dü mü olan Horasan hâlk n bir y l vergiden muaf tutmu tur (bnü'l-Esîr, 1979: IX, 483; 1987: IX, 369; Ahmed bin Mahmûd, 1977, I, 27). Vergisini ödeyemeyecek durumda olan hâlk, Tu rul Beyin bu karar ndan dolay son derece memnun kalm t r.

Tu rul Beyin Isfahan' dü ürdükten sonra ehre ve ehir hâlk na kar tutumu ise, daha büyük takdire lây kt r: Tu rul Bey, 1050 y l nda bir sene gibi uzun bir süre Isfahan' ku atm t . Bu arada yiyece ini ve yak t n temin edememi olan Isfahan hâlk , çok büyük bir s k nt ya dü mü tü. Hâlk, açl ktan âdeta k r lacak duruma gelmi ti. Tu rul Bey, ehri teslim ald ktan sonra hâlk rahatlatacak ve onu eski mutlu günlerine döndürecek baz önlemler ald . Bunlar n ba nda iktisadî önlemler gelmekteydi. O, Horasan hâlk na yapt gibi, kendisini toparlayabilmesi ve tekrar üretici olabilmesi için ehir hâlk n üç y l gibi uzun bir süre vergiden muaf tuttu. Daha da önemlisi o, bir defada 500 bin dinar gibi büyük bir para harcayarak, Isfahan' yüksek hükümet binalar , evler, kö kler, mescitler ve zaviyelerle donatarak, ehri yeniden imar etti. Tu rul Beyin bütün bu imar faaliyetleri, ehrin çehresini birden de i tirmi tir. Isfahan' n dü ürülmesinden iki y l sonra bir ticaret kervan ile ehre u rayan ve ehrin eski hâlini bilen Bât nî propagandac s Nâs r- Hüsrev, inanç farkl l ndan dolay Selçuklu iktidar na ve düzenine kar dü manca duygular içinde olmas na ra men, gördü ü manzara kar s nda Tu rul Beyi takdir etmekten kendisini alamam t r. Gerçekten de Nâs r- Hüsrev ile Isfahan'a giren 1500 ki ilik kervan, ehrin büyüklü ü içinde âdeta kaybolup gitmi tir. ehirde ne yiyecek ne yem ve ne de yer s k nt s çekilmi tir (Nâs r- Hüsrev, 1985: 143; Köymen, 1976: 122 vd.). Burada u hükme varmak mümkündür: slâm dünyas nda yerli hâlk, Selçuklu devrinde oldu u kadar hiçbir devirde böylesine büyük muafiyetlere ve koruyuculu a mahzar olmam t r. Bu durum ise, Türklerin ta d klar inanc n, güttükleri siyasetin ve kültürlerinin do al bir sonucu idi.

Sivil hâlk , sava n k r m ndan (katliam), y k m ndan (tahribat) ve ya mas ndan koruma anlay , sadece Tu rul Beye mahsus bir anlay de ildi. Bu hususta Türkiye Selçuklu Devletinin kurucusu Süleyman- âh, daha dikkatli ve etkili bir davran ortaya koymu tur. O, Antakya'y

ku atmadan önce ordusuna *"hâlkın malına ve canına dokunulmayacak, evlerine girilmeyecek"* eklinde kesin ve sert bir emir vermi ve bu emrini de tam bir disiplin ve kontrol alt nda uygulatm t r (1086). Antakya hâlk da daha önce görmedi i ve al mad bu erdemli davran kar s nda çok etkilenmi , Süleyman- âh'a ve idaresine sevgi ve samimiyetle ba lanm t r (Sevim, (S bt bnü'l-Cevzî),1999: XX, 60; bnü'l-Esîr, 1987: X, 128). Hâlbuki Bat dünyas , I. Haçl seferi s ras nda (1098) Türklerin elinden ald klar Antakya'da kimseye ne merhamet etmi ve ne de yapt katliamda sivil-asker ayr m yapm t r. Sadece Müslüman hâlk de il, ehrin yerli hâlk ndan çok miktarda H ristiyan ve Yahudi de ayn vah etin kurban olmu tur. Haçl lar, yerli hâlk n elinde neyi varsa hepsini alm t r. Hâlk da tamamen k l çtan geçirmi tir. Daha önce canl , parlak, hayat dolu olan bu ehirden geriye, tam bir harabe kalm t r(Anna Kommena, 1996: 334 vd.; Michel le Syrien, 1905: III, 184; Ebû'l-Ferec Tarihi, 1950: II, 339 vd. Az mî Tarihi, 1988: 31; Cenâbî Mustafa Efendi, 1994: 5; Runciman, 1986: I, 177-180). Burada, Süleyman- âh' n Antakya'y al rken yerli hâlka gösterdi i davran ile Haçl liderlerinin ayn ehri al rlarken Müslümanlara, Yahudilere ve kendi dinda lar olan H ristiyanlara gösterdikleri davran kar la t r lacak olunursa, Türk karakter ve ruh yap s n n ne kadar yüce de erlere sahip oldu u kendili inden anla lm olur.

Türk ba komutanlar n n sava tan önce, sava s ras nda ve sava tan sonra sivil hâlk koruma ve sava n yaralar n sarma faaliyetleri, birkaç nadir örnekle s n rl de ildir. Onlar, her türlü art alt nda bu erdemli davran lar n göstermi ler ve göstermeye devam etmi lerdir. Hiçbir zaman da k zg nl klar n ve öfkelerini masum hâlka yöneltmemi lerdir. te Türkiye Selçuklu devrinde ya anan bir olay, bize, bu durumu aç kça göstermektedir: Bizans imparatorlar , zaman zaman devlet adam sorumlulu u ile hareket etmemekteydiler. Onlar n bu tür hareketlerinden biri de, Sultan I. G yâseddîn Keyhüsrev zaman nda (1192-1196) görülmü tür: Zaman n Bizans imparatoru, devletleraras hukuka ayk r olarak, Konya'dan stanbul'a mal götüren Müslüman tüccarlar tutuklat p, mallar na el koymak suretiyle Selçuklu ticaretine a r bir darbe vurmu tu. Keyhüsrev de, Eyyûbî hükümdar taraf ndan Bizans imparatoruna gönderilen hediyelere, ulaklar Selçuklu ülkesinden geçerken el koyup, Bizans'a misillemede bulunmu tu. Onun bundan amac , tutuklanan tüccarlar n serbest b rak lmas n , mallar n n da geri verilmesini ve kapat lm olan ticaret yollar n n aç lmas n sa lamakt . Fakat imparator, Keyhüsrev ile anla maya yana mad . Bunun üzerine Keyhüsrev, ordusu ile Bat Anadolu'ya girdi; Menderes havzas boyunca geni bir ak n hareketinde bulundu; çok miktarda esir ve ganimetle geri döndü.

G yâseddîn Keyhüsrev'in as l bundan sonraki davran daha önemlidir: *Keyhüsrev, imparatora duyduğu kızgınlığın siyasetini etkilemesine izin vermedi. Bizans ülkesinden toplayıp getirdiği köylüleri beşer bin kişilik gruplara ayırarak, her bir grubu Akşehir ve çevresindeki köylere yerleştirdi. Hiç birine esir ve köle muamelesi yapmadı. Özgürlüklerini kısıtlamadı. Aksine her aileye konut, arazi, tarım âleti ve tohumluk buğday dağıttı. Kendilerini toparlayabilmeleri ve tekrar üretici olabilmeleri için de bu çiftçileri beş yıl vergiden muaf tuttu* (Niketas, 1958: 655-657; Turan, 1971: 240). Hâlbuki zaman n anlay , bu esirlere, ya kurtulu akçesi kar l nda özgürlüklerinin geri verilmesini ya da hepsinin esir pazarlar nda sat lmas n gerektirmekteydi. Görüldü ü gibi Keyhüsrev, bunlardan hiçbirini yapmam t r.

Bundan sonraki geli me ise öyle olmu tur: G yâseddîn Keyhüsrev'in çok miktarda esir ve ganimetle sonuçlanan bu geni ak n hareketi, Bizans imparatorunun gözünü korkutmu tur. mparator, hemen Keyhüsrev ile bir bar antla mas yapmak zorunda kalm t r. Keyhüsrev de, antla madan sonra Ak ehir ve çevresine yerle tirmi oldu u âilelerin eski yurtlar na dönmelerine izin vermi tir. Fakat bunlardan hiçbiri memleketine geri dönmedi i gibi, onlara sa lanan imkânlar duyan yerli hâlktan daha birçok âile kendili inde Selçuklu ülkesine göç etmi tir. Çünkü yerli hâlk, kendilerini a r vergiler alt nda ezen ve kar n toklu una çal t ran Bizans yönetiminden hiç memnun de ildi. Buna kar l k Selçuklu yönetimi, kendilerine kar l ks z olarak konut, arazi, tar m âleti, tohumluk bu day vermi tir. Üstelik, uzun bir süre kendilerini vergiden de muaf tutmu tur. Hâlbuki yerli hâlk, Bizans idaresinden böylesine bir himaye ve ilgi hiçbir zaman görmemi tir.

e. Bedeli Ağır Olan Zaaflar

Türk ba komutanlar n n tarih boyunca hiç mi hatalar ve kusurlar olmam t r? Elbette olmu tur. Hatta onlar, ahsî hata ve kusurlar n n bedelini çok a r bir ekilde ödemi lerdir. Bu hususta birkaç örnek vermek, gelecekteki hatalardan kaç nmak bak m ndan hiç de faydas z olmayacakt r: Türk ordular n n ba komutanlar sava n her türlü s k nt ve me akkatini ordular yla payla m olduklar n daha önce belirtmi tik. Fakat nadir de olsa baz ba komutanlar n bu anlay a ayk r hareket ettikleri de görülmü tür. Meselâ Sultan II. G yâseddîn Keyhüsrev, Köseda sava nda (1243) ordusuna kötü bir örnek ve rehber olmu tur. O, bu sava ta tehlikeyi ordusu ile payla aca yerde kaçmay tercih etmi tir. Selçuklu ordusu da, kaçmak suretiyle kendisini feda eden bir ba komutan için sava may ve ölmeyi

de erli bulmam t r. O da kaçm t r. Böylece Mo ol ordusu, kolay ve zahmetsiz bir zafer kazanm t r.

Sultan Keyhüsrev'in bu davran , sebep ne olursa olsun, tarihin mazur görebilece i bir hata de ildir. Nitekim o zaman bütün ülke, Sultan Keyhüsrev'in bu onur k r c davran ndan dolay ac , utanç ve nefret dalgalar yla çalkalanm t r. Daha da kötüsü, bu bozgundan sonra Türkiye Selçuklu tarihinde her günü zillet, feryat, utanç ve mutsuzlukla dolu felaketli bir dönem ba lam t r.

Sultan II. G yâseddîn Keyhüsrev ise, çok geçmeden yapt hatay anlam ve pi man olmu tur. Fakat o, suçlu ruhunu bu olay n utanç ve ac s alt nda ezilmekten kurtaramam t r. ç s k nt lar n dindirmek veya unutmak için saraya kapanm t r. Burada kendisini en utanç verici a r l klar n kuca na atm t r. Saray n gizlilik perdesi arkas nda her türlü rezalet, en üst noktaya ula m t r. Devlet i lerini tamamen ihmal etmi tir. E lence ve içki, hayat n n tek me guliyeti olmu tur. Daha da kötüsü o, tecrübeli devlet adamlar n de il, hep gururunu ok ayan ya da a r l klar n marifetmi gibi gösteren dalkavuklar n ve ayak tak m n n sözlerine itibar etmi tir. Fakat bu durum çok uzun sürmemi tir; erken gelen ölüm, hem Keyhüsrev'i hem de devleti bu zillet bata ndan kurtarm t r. E er, zaman n tarihçileri, saray n gizlilik perdesini biraz aralay p, Keyhüsrev'in sefih ve çirkin davran lar n tasvir edebilmi olsalard , tarihe gömülmü olan gerçekler, onun hayat n göründü ünden de daha fazla çirkinle tirmi olacakt .

İyi bir başkomutan, son derece güçlü bir orduya sahip olsa bile mütevazılıktan hiçbir zaman ayrılmamalıdır. Rakibini, –zayıf bile olsa- küçük görmemeli ve tahrik etmemelidir. Karşı tarafın eline koz ve fırsat vermemeye son derece dikkat etmeli ve özen göstermelidir. Yukar da görüldü ü gibi, Türk ba komutanlar n n büyük bir k sm , bu hususta, rakiplerine kar daima ölçülü ve dikkatli davranmaya gayret etmi lerdir. Fakat nadir de olsa baz Türk ba komutanlar n n bu hususta hata yapt klar da görülmü tür. Meselâ, Türkiye Selçuklu hükümdarlar ndan *Sultan II. Süleyman-şâh* (1196-1202), böyle bir hata yüzünden hayat n n en büyük ve en ac yenilgisine u ram t r[23]. Bu ac olay n hikâyesi devrin kaynaklar nda öyle anlat lm t r: 1201 y l nda K pçak Türkleriyle destekli Gürcü ordusu, Erzurum Saltuklular na ait Kuzey-Do u Anadolu bölgesinde büyük bir istilâ, ya ma ve tahrip harekât nda bulunmu tur. Bu yüzden Süleyman- âh, Gürcü kraliçesi Thamara'ya küçümseyen, hakaret ve tehdit eden ifadelerle dolu bir

[23] Sultan II. Süleyman- âh' n dü tü ü hatan n bir benzerine Harezm âh hükümdar Alâeddîn Muhammed ile Osmanl hükümdar Y ld r m Bayezid de dü mü tür.

mektup yazm [24] ve hemen arkas ndan da sefere ç km t r. 1202 y l içinde ordusu ile Pasinler ve Sar kam üzerinden Micingerd kalesinin önüne gelmi ve burada ordusunu dinlendirmek için karargâh kurmu tur. Fakat o, kendisine ve ordusuna çok güvendi i ve buna kar l k rakibini ve Gürcü ordusunu da çok küçümsedi i için ileriye öncü kuvvet, casus ve ke if kolu göndermeyi ihmal etmi tir. Bu durumdan yararlanan K pçak kuvvetleriyle destekli Gürcü ordusu, Süleyman- âh' n üzerine sürpriz bir bask n düzenlemi tir. Süleyman- âh, bu ok bask n kar s nda ordusunu bir türlü toplay p, sava düzenine sokamam t r. Selçuklu ordusu panik ve korku içinde da lm t r. Böylece o, küçümsedi i ve ciddiye almad Gürcü ordusu kar s nda a r bir yenilgiye u ram t r (bn Bîbî, 1956: 73 vd.; 1996: I, 94 vd.; Brosset, 2003: 408 vd.; Aksarayî, 1944: 31; 2000: 24; Müneccimba , 2001: II, 30 vd.; Ahmed bin Mahmûd, 1977: II, 150). Süleyman- âh, bu hatas n telâfi etmek istemi tir; hatta bunun için yeni bir Gürcü seferine ç km t r; fakat bir kö ede sinsice bekleyen ölüm, ona bu f rsat vermemi tir.

Bu bölümü, st rap duymakla birlikte göz önüne almak zorunda oldu umuz ac bir gerçekle bitirece iz: *Türk başkomutanlarının en büyük kusurları, şahsî emniyetlerini daima ihmal etmeleridir. Bunun başlıca sebebi, büyük Türk komutanlarının kendilerine ve maiyetlerine son derece güvenmeleri idi.* Kendisine ve çevresindekilere (maiyetine) güvenmek, hiç üphesiz, iyi bir ba komutanda bulunmas gereken önemli bir davran t r. Fakat bu durum, tedbirli ve ihtiyatl olmaya hiçbir zaman engel olmamal d r. O hâlde, iyi bir komutan hem kendisine ve milletine güvenmeli, hem de tedbirli ve ihtiyatl olmal d r. Türk tarihi, ihmaller yüzünden, daha büyük i ler yapabilecek bir zamanda hayat n kaybetmi birçok ba komutan n ismi ile doludur. *Attila* (453), *Kapgan Kağan* (716), *Bilge Kağan* (734), *Arslan Yabgu* (1025), *Gazneli Sultan Mesud* (1040), *Sultan Alp Arslan* (1072), *Sultan Melikşâh* (1092), *Çağa Bey* (1092), *Şâhinşâh* (1116), *Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev* (1211), *Sultan Celâleddîn Mengüberti* (1230), *Sultan I. Alâeddîn Keykubâd* (1237), *Umur Bey* (1348), *Kadı Burhaneddîn Ahmed* (1398), *Sultan I. Murad* (1389), *Fatih Sultan Mehmed* (1453), *Sultan II. Osman* (1622), *Sultan III. Selim* (1807) gibi Türk ordular n n ba komutan olan büyük devlet adamlar , hep ayn gaflet ve ihmal sonucunda hayatlar n

[24] Süleyman- âh, Gürcü kraliçesi Thamara'ya yazd mektupta, kendisini ve milletini di er hükümdarlardan ve milletlerden üstün görmekteydi. Daha da önemlisi o, kendisini, yeryüzündeki Müslümanlar n en yüksek temsilcisi olarak kabul etmekteydi. Bütün Müslümanlar da, Allâh taraf ndan sevilen bir kavim olarak görmekteydi. Kendi milletinin silâh kullanma ve sava ç l k yetenekleriyle de övünmekteydi. Buna kar l k Thamara'y ve Gürcüleri küçümsemekte, onlar , silâh kullanmaya lây k bulmamaktayd .

kaybetmi lerdir. Bugünün Türk tarihçilerini, akl n ve mant n s n rlar n zorlayan bu ihmali ara t rmak için çok zor ve hazin bir görev beklemektedir.

K A Y N A K L A R:

AHMED B N MAHMÛD, (1977), Selçuk-nâme, haz. E. Merçil, I, stanbul.
AKSARAYÎ, (1944, 2000), Müsâmeretü'l-Ahbâr, yay. O. Turan, çvr. M. Öztürk, Ankara.
ANNA KOMMENA, (1996), Alexiad, çvr. B. Umar, stanbul.
ASLANAPA, Oktay, A, Samarra mad.
ATAY, Falih R fk , (1980), Çankaya, stanbul.
AYALON, David, (1989), Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi, çvr. S. Kotantamer, E.Ü Tarih ncelemeleri Dergisi, IV, s. 211-247.
AZ MÎ, (1988), Azimî Tarihi, yay. Ve çvr. A. Sevim, Ankara.
AZ ML , Mehmet, (2001), Abbasîler Döneminde Türklerden Olu turulan Ordu: Hassa Ordusu, Türkler, IV, s. 364-374, Ankara.
BELÂZURÎ (1987, 2002), Fütuhu'l-Buldân, çvr. M. Fayda, Ankara.
BROSSET, M. F., (2003), Gürcistan Tarihi, çvr. H. D. Andreasyan, haz. E. Merçil, Ankara.
BUNDARÎ, Zubdetü'n Nusre, çvr. K. Burslan, stanbul.
CAHEN, Claude, (1984), Osmanl lardan Önce Anadolu'da Türkler, çvr. Y. Moran, stanbul.
CENABÎ MUSTAFA EFEND , (1994), el-'Aylemü'z-Zâhir, henüz bas lmam yüksek lisans tezi, haz. M. Kesik, stanbul.
CHAVANNES, Ed., (1903, 2006), Documents sur les Tou-kiue (Turcs) Occidentaux, Petersbug, Bat Türkleri Tarihi, çvr. M. Sirmen, stanbul.
DANKOFF, Robert, (1977), Animal traits in the army commander, Anal of Turkish Studies, I, s. 95-112.
DE GROOT, J. J. M., (1921), Die Hunnen der vorchristlichen Zeit, Berlin-Leipzig.
EBERHARD, Wolfram, (1947, 1987), Çin Tarihi, Ankara.
EBU'L-FEREC, (1945), Ebû'l-Ferec Tarihi, I, çvr. Ö. R. Do rul, Ankara.
ERC LASUN, Ahmet Bican, (2002), Salur Kazan Kimdir?, Millî Folklor, 56, s. 22-34.
GRENARD, Fernand, (1992), Asya'n n Yükseli i ve Dü ü ü, stanbul.
BN BÎBÎ, (1956, 1996), el-Evâmîrü'l-'Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-'Alâ'iyye, t pk bas m, çvr. M. Öztürk, I, II, Ankara.
BN HASSUL, (1940), Tafdîlu'l-Etrâk, yay. 'Azzâvî, çvr. . Yaltkaya, Belleten, V, s. 235-316.
BNÜ'L-ESÎR, (1979, 1982, 1986, 1987), el-Kâmil fî't-Târîh, VIII, IX, X, yay. C. J. Tornberg, Beyrut, çvr. A. Özayd n, stanbul.
KAFESO LU, brahim, (1977), Türk Millî Kültürü, Ankara.
KAFESO LU, brahim, 1976), Abbasîler Zaman nda Türkler, Türk Dünyas El Kitab , s. Ankara.

KARAMANLIO LU, Ali, (1967), Kutadgu Bilig ve Kumandan, Türk Kültürü, 58, s. 45-48.
KOCA, Salim, (2003-a), Türk Kültürünün Temelleri, II, Ankara.
KOCA, Salim, (2003-b), Türkiye Selçuklular Tarihi, II, Çorum.
KOCA, Salim, (2005), Selçuklular'da Ordu ve Askerî Kültür, Ankara.
KÖYMEN, Mehmet Altay, (1972), Alp Arslan ve Zaman , stanbul.
KÖYMEN, Mehmet Altay, (1976), Tu rul Bey ve Zaman , stanbul.
MOR , Masao, (1978), Kuzey Asya'daki Bozk r Devletlerinin Te kilât , .Ü. E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi, 9, s. 209-226.
MÜNECC MBA I, (2001), Câmiü'd-Düvel, yay. ve çvr. A. Öngül, II., zmir.
NASIR-I HÜSREV, (1985), Sefernâme, çvr. A. Tarzî, stanbul.
N KETAS Khoniates, (1958), Historia, Abenteuer af dem Kaiserthron, çvr. F. Grabler, Bonn.
N ZÂMÜ'L-MÜLK, (1976, 1982), Siyâset-nâme, yay. ve çvr. M. A. Köymen, Ankara.
PAMUKÇU, Ekrem, (1994), Ba dat'ta lk Türkler, Ankara.
P PES, D., (1978), Turks in early Muslim service, Journal of Turkish Studies, II, s. 85-96.
RASONY , L., (1971), Tarihte Türklük, Ankara.
RUNCIMAN, Steven, (1986), Haçl Seferleri Tarihi, I, çvr. F. I ltan, Ankara.
SEV M, A. (SIBT BNÜ'L-CEVZ), (1999), S bt bnü'l-Cevzî'nin Mir'âtü'z-Zaman fî Tarihü'l-Ayan Adl Eserindeki Selçuklularla lgili Bilgiler, III, Türk Tarihi Belgeleri Dergisi, XX, s. 1-77.
SÜMER, F., (1999), Türk Devletleri Tarihinde ah s Adlar , II, stanbul.
SÜMER, Faruk-SEV M, Ali, (1971), slâm Kaynaklar na Göre Malazgirt Sava , Ankara.
E EN, Ramazan, (1960), Eski Araplara Göre Türkler, Türkiyat Mecmuas , XV, s. 11-36.
E EN, Ramazan, (1985), slâm Co rafyac lar na Göre Türkler ve Türk Ülkeleri, Ankara.
TABERÎ, (Tarihsiz), Tarîhu et-Taberî, yay. Muhammed Ebû'l-Fazl brahim, V., VIII, Beyrut.
TANER , Ayd n, (1981), Osmanl Kara ve Deniz Kuvvetleri, Ankara.
TEK NDA , ahabeddin, (1976), M s r'da ve Suriye'de Kurulmu Türk Devletleri, Türk Dünyas El Kitab , Ankara.
TOGAN, Zeki Velidi, (1970), Umumî Türk Tarihine Giri , stanbul.
TURAN, Osman, (1971), Selçuklular Zaman nda Türkiye, stanbul.
YAZICI, Nesimi, (1992), lk Türk- slâm Devletleri Tarihi, Ankara.
YILDIZ, Hakk Dursun, (1992), Türklerin Müslüman Olmalar , Do u tan Günümüze Büyük slâm Tarihi, VI. s. 17-54.
YUSUF HAS HAC B, (1947, 1974), Kutadgu Bilig, yay. ve çvr. R. R. Arat, stanbul, Ankara.